БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 ЧЫЛ.
МАРТ
12
ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 60 (8828).
Өртээ 2 көп.

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылын байырлап демдеглээринге белеткел бистиң чуртувустуң чер болганында калбарган. Совет чурукчулар ол төөгүлүг юбилейни төлептиг уткуурунга база ыяк белеткени берген.

Алдарлыг байырлалга холбаштыр «Чурулга уран чүүлү» дээр парлалга чери чурукчу В. ВИКТОРОВТУҢ бо планадын парлап үндүрген.

1922
1972
50
ЛЕТ ОБРАЗОВАНИЯ СССР
ДРУЖБА НЕРУШИМА!

ТАРАА БҮДҮРЕРИН КӨВҮДЕДИР

Республиканың көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының хуралы

Республиканың көдээ ажыл-агыйы ажылдакчыларының хуралы бо чылдың март 10-да, Кызылга Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга болуп эрткен. Аңаа республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга тараа бүдүрерин улам ыңай көвүдедир дугайында айтырыгны чугаалашкан. Бо талазы-биле илеткелди Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы В. Е. Серяков кылган.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң документилеринде тараа бүдүрерин көдээ ажыл-агыйның сайзырадырының чаа беш чылда кол сорулгазы кылдыр санап турар деп илеткелчи айыткан. 1971 чыл тараажыларга белен эвес чыл болганын чугаалаан, ынчалза-даа бүгү чуртка ол чылын 181 миллион тонна дүжүттү ажаап ап шыдааның демдеглээн. РСФСР-ниң партия—совет ажылдакчыларының, чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның харысалгалыг ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев чүве чугаалап турган, Россия Федерациязынга күскү тараа чаштырылгазының талазы-биле байдалды Политбюро сагыш човаашкын-биле көрүп келген дээрзин айыткан деп илеткелчи демдеглээн.

Көдээге материал-техниктиг улуг дузаламчыны күрүне көргүзүп турар. Техниканы, чемишчидилгелерни, хоран бүдүмелдерни бээри чыл бүрүде улам көвүдеп турар апарганын ол айыткан. Ынчангаш бүдүрүлгениң организакчыларындан, тускай эртемниглерден ажыл-херекти бедик деңнелге эргелеп-башкарарын күрүне негээр эргелиг. Кожа турар ажыл-агыйлар боттарының байдалдары дөмей турбуже, кайы-бирээзи өскезинден оранчок куду дүжүт өстүрүп турарының фактыларынга илеткелчи доктааган. Ындыг чылдагааннар кайын тыптып келирин ол анализтеп чугаалаан.

Совет Тываның ажылчы чоннары 1971 чылдың планның онаалгаларын күүседир дээш социалистиг чарышты калбартып турган, улус ажыл-агыйының планнарын болгаш боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чоруткан-нар. Агаар-бойдустуң берге байдалы турза-даа 1971 чылда күрүнеге тараа садарының быжыг планын күүсеткен, мал ажылының продуктуларын бүдүрери элээн улгаткан. Ниитизиниң малының продуктулуу бедээн, ооң ачызында 1971 чылда күрүнеге сүт болгаш эът садар талазы-биле план болгаш социалистиг хүлээлге күүсеттинген.

1971 чылда көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде үре-түңнелдиг ажылдар илден-дир. Ынчалза-даа түңнелдерни үнелээрде ону шүгүмчүлелдиг көрбес болза частырыг апаар. Республика ниитизи-биле дүк, тараа, картофель болгаш ногаа бүдүрер планын күүседип шыдаваан, күрүнеге 15 муң тонна тарааны чедир бербээн. Республиканың 38 колхоз болгаш совхозтарындан күрүнеге тараа дужаар планнын 27-зи күүседип шыдаваан.

Чамдык колхозтар болгаш совхозтарда көдээ ажыл-агый культураларының дүжүткүрү өспес, көдээ ажыл-агый продукцияларының бот-үнези бедик хевээр артпышаан. Чамдык ажыл-агыйлар черни чотаадыкчы болгаш ажыктыг-биле ажыглаар дээш демиселди кошкак чоруткан. Чер ажылын чорударының культуразын бедитпейн турар. Республиканың совхозтары чер ажылындан болгаш мал ажылындан ниитизи-биле 6026 муң рубль түңнүг продукцияны чедир албаан, а продукция бүдүрериниң ниити планын чүгле 84 хуу күүсеткен. 1971 чылда продукцияларның кол хевирлеринге 6 миллион рубльдиң орулгазын алырының орнунга 3 миллион хире рубль когаралдыг болган. 18 совхоз чылды орулгалыг доосkан, 14-ү карыгалыг болган. Каа-Хемниң, Тандының, Бии-Хемниң болгаш Чөөн-Хемчиктиң колхозтары планга удур чер ажылының продукциязындан алыр арыг орулганы чедир албаан.

Дүжүт алырының болгаш көдээ ажыл-агый культураларын өстүрер талазы-биле планнарның күүсеттинмейн барганы агаар-бойдустуң таарымча чок байдалындан аңгыда дүжүт өстүрериниң агротехниктиг хемчеглерин чамдык районнарга куду деңнелге чоруткаанындан болган деп илеткелчи демдеглээн. Эрткен беш чылда тараа культураларының дүжүткүрү бир гектардан ортумаа-биле 8,6 центнер, эрткен чылын—7,3 центнер, 1970 чылда —9 центнер болган.

Турум турар байдалы дөмей ажыл-агыйларда дүжүт ап турары янзы-бүрү болур таварылгалар эвээш эвес. 1971 чылда 15 ажыл-агый бир гадан-на 5 центнер чедир дүжүт алган, 5-теп 10 центнер чедир дүжүттү 19 ажыл-агый алган, 7 ажыл-агый: «Коммунизмниң херели», «Революцияның чалбыыжы» (Таңды), («Тиилелге» (Каа-Хем) колхозтар, «Межегей», «Бурун-таар», «Алдан-Маадыр» совхозтар болгаш Дуржулга станциязы гадан-на 12 центнерден өрү дүжүттү алганнар.

Оон ыңай эш Серяков ажыл-агыйларда черни багай ажыглап турарын, чаштырылганың хуусаазын үреп турарын, кондициязы четпес болгаш районнаттынмаан үрезиннерни ажыглап турарын шүгүмчүлээн. Республикада суггаттыг черлерни багай ажыглап турар болгаш чемишчидилгелерни четче ажыглавайн келгенин илеткелчи демдеглээн. Чазактың доктаалын ёзугаар 1970 чылда-ла шиңгээдип алыр болгаш долузу-биле кирзин дээн тарылга ээлчештирилгезин ажыл-агыйларда боттандырып турары дыка оожум. Республикада тарылга шөлүнүң чүгле 43 хуузу тарылга ээлчештирилгезинче ниилчээн болуп турар. Чамдык районнарда байдал оон-даа багай. Ажыл-агыйларга кандыг тарылга ээлчештирилгези ажыктыг дээрзин тускай эртемниглер болгаш удуртукчулар боттары шиитпирлээр болза чогуур деп илеткелчи чугаалаан. Бо бүгү четпестерниң уржуу-биле ажыл-агыйларның дөрттүң бири гадан 5 центнерден эвээш дүжүт ап турары дүвүренчиг. Оларның аразында «Улуг-Хая», «Чыраа-Бажы», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Барлык» совхозтар ышкаш улуг ажыл-агыйлар бар.

Ол дээрге агаар-бойдустуң таарымча чок байдалды-биле тайылбырлаттынмас херектир деп илеткелчи айыткан. Агротехниканың чурумнарын сагыыр талазы-биле удуртукчуларның болгаш тускай эртемниглерниң харысалга чок чоруундан үнүп кээп турар. Хөрзүн-климадының айыбиле чаңгыс байдалдыг турганша-ла, дүжүт алыры ылгалдыг болуп турар ажыл-агыйларның чижээнге «Көк-Тей» биле «Совет Тываны» деңнеп көргүскен. Тараа тарыыр шөлдери безин кожа. «Совет Тыва» совхозтуң тарылга шөлүнүң 50 хуузу «Көк-Тейниинден» оранчок дээре, а дүжүдү сыр өске. «Көк-Тей» совхоз бир гадан 9,5 центнер дүжүт алган болза, «Совет Тываның» чүгле 6,3 центнер болган. Хамык ужур бо ажыл-агыйда чер ажылынче кичээнгей кошкаанда, чаштырылганың 40—45 хуузун чазын удур чарган черге чорудуп турарында. Совхозтуң тараа шөлдеринге органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни ажыглавайн келген деп илеткелчи демдеглээн. Ол ышкаш илеткелчи Каа-Хемниң «Коммунизмче орук» биле «Октябрь 14 чылы» колхозтарны, «Алдан-Маадыр» биле «Сүт-Хөл» совхозтарны деңнеп, анализтээн. Эрзин, Өвүр болгаш Тес-Хем районнарның ажыл-агыйларының ажыл-чорудулгазын шыңгыы шүгүмчүлелге таварыштырган. Ол ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери чер ажылын чугулаага көрбейн турар.

Черниң ажыглалын экижидип турган, бедик дүжүт өстүрүп ап турар ажыл-агыйлар болгаш бригадалар республикада эвээш эвес. Ооң чижээнге «Межегей» совхозтуң № 3 бригадазының удуртукчузу П. А. Ермолаевтиң дуржулгазын адаан.

Оон ыңай илеткелде хөрзүнү хаттан камгалаар ажылдың четпес чоруттунуп турарын айыткан. Ниитизи-биле республикада 175 муң га тарылга шөлү хат үрегдээшкининге таварышкан. Бо талазы-биле бар турар техниканы ажыглавас, хатка удур хемчеглерниң комплекизин чорутпайн турар ажыл-агыйларны илеткелчи адаан.

Тарааның ниити чыылдазын бедидериниң херээнге тарылга шөлүнүң хемчээли база улуг рольдуг деп илеткелде айыткан. 1966 чылда тургавындан республикада тараа культураларын тарып турары 21 муң гага кызырылган, а чаңгыс чылдыг сигеннерниң тарылгазы ол-ла үе иштинде 16,2 муң га көвүдээн.

Бо чылын тараа бүдүрүлгезин 265 муң тонна чедирер сорулганы салган бис. Ынчангаш ону күүседирде ажыглаттынмайн чыдар шөлдерни тарылга шөлдеринге кириштирер болза чогуур деп илеткелде айыткан. 1971 чылдың ноябрь 1-де байдал-биле алырга, республикада 17682 га куруккан болгаш ажыглал чок тарылга шөлү бар. Ооң 6016 газы суггаттыг черлер болуп турар. Бир эвес ол черлерни хат үрегдээшкининден камгалап, андарбайн чарып, 20—30 тонна органиктиг чемишчидилгеге төп турган ажыглаар болза, немелде тарылга шөлү ол болур ийик. Тараа чаштырылгазының үезинде хөй дүжүттү берип болур культураларны өстүрериче кичээнгей

(Төнчүзү 2-ги арында).

АЙНЫ долгандыр беш ай ужудулга

ЫРАК КОСМОСКА ХАРЫЛЗАА ТУДАР ТӨП, март 10. (СЭТА). «Луна-19» автоматтыг станция беш ай ажыг үеде Ай чоогунуң орбитазында эртем шинчилелдерин чорудуп турар.

Март 10-да Москваны-биле 13 шак турда «Луна-19» станция Айны долгандыр 1810 удаа дескинген. Ол үениң дургузунда станция-биле радио харылзааның 516 сеансызын чоруткан. Спутниктиң орбитазының эволюциязы-биле Айның гравитация шөлүн улам ыңай шинчилээр сорулга-биле траектория хемчээшкиннерин ол сеансыларга боттандырган.

Доктаамал хайгааралдарның дузазы-биле алдынган медээлерни таарыштырылга-саналга төвүнде болгаш ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының институттарында ажылдап кылырым чорудуп турар.

Телеметрия информациязының медээлерин ёзугаар алырга, станцияның иштинде системалары өй-тавында ажылдап турар.

«Луна-19» совет автоматтыг станцияның ужудуушкуну үргүлчүлевишаан.

СЭКП Төп Комитединде болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

Ыяш белеткелдеринде ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның чуртталга байдалдарын, садыг болгаш амыдырал хандырылгазын экижидериниң немелде хемчеглериниң дугайында

Ыяш белеткелдеринде ажылдап турар ажылчы чоннарның чуртталга байдалдарын, садыг болгаш амыдырал хандырылгазын улам ыңай экижидер сорулга-биле СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хүлээп алган доктаалында аърга-арыг черлерде суурларны улгаттыр каттыштырар болгаш чаагайжыдар, оларга культура-амыдырал болгаш садыг ужур-дузаның бажыңнарын тудар талазы-биле ажылдарны чорударын көрген, ыяш белеткээр бүдүрүлгелерниң ажылдакчыларынга чуртталга бажыңнарын ажыглаалга кирер талазы-биле немелде даалганы доктааткан. Бүдүрүлгелерде социал-культура хемчеглериниң болгаш чуртталга тудуунуң тургузугнар фондузунуң 2 чедир хуузун төпчүткен чурумну ёзугаар санаторийлерниң, профилакторийларның, дыштанылга бажыңнарының тудуунга кирерин чөпшээрээн.

Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, ажылчы чоннар депутаттарының область, край Советтериниң күүскомнары ыяш белеткекчилериниң херегленин ап долу хандырар санын ёзугаар аъш-чем болгаш үлетпүр барааннарын ажылчыннар хандырылгазының эргелелдеринге болгаш килдистеринге үндүрүп бээр хүлээлгелиг. Удуртулгазында турар ажылчыннар хандырылгазының эргелелдерин болгаш килдистерин удуртурун экижидерин, оларны мергежилдиг кадрлар-биле быжыглаарын, садыгның материалдыг баазазын калбартыр талазы-биле даалгаларны күүседир дээш, ыяш белеткелдеринде ажылдап турар ажылчы чоннарның культурлуг хандырылгазын организастаар дээш садыг организацияларының удуртукчуларының харысалгазын бедидерин Ыяш болгаш ыяш ажылдап кылыр үлетпүр министерствозунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ыяш ажыл-агыйының күрүне комитединге дааскан.

1975 чылга чедир аърга-арыг черлерде суурларның чонунга көргүзер амыдырал ачы-дузаның хемчээлин 2,8 катаптан эвээш эвес көвүдедирин РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге дааскан. Ыяш белеткелдерин болгаш ыяш салдадырын хандырып турар албан черлеринче, ыяш мөөңнеп белеткээр бүдүрүлгелерже негеттинер санныг эмчилерни, башкыларны, культура-чырыдыышкын ажылдакчыларын чорудар. 1972—1973 чылдарда аърга-арыг черлерде улуг суурларга кежээки (ээлчег) школаларының четкизин калбартыр, а биче суурларга ол школаларның консультация пунктуларын организастаар.

Ыяш белеткекчилериниң күш-ажылын болгаш амыдыралын, беш чылдың даалгаларын күүседир талазы-биле оларның ажылын көргүзүп турар литератураны, чечен чогаал болгаш документалдыг фильмнерни үндүрерин, телевидение дамчыдылгаларын көвүдедир талазы-биле хемчеглерни алырын, мурнакчы кижилерниң, бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның дуржулгазын калбаа-биле көргүзерин чогуур комитеттерге болгаш төп албан черлеринге дааскан.

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели тулуг ыяжын белеткээр, сөөртүр болгаш ажылдап кылыр дугайында даалгаларны күүседир, ыяш белеткелдеринде ажылдап турар ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның чуртталга байдалдарын, садыг болгаш амыдырал хандырылгазын экижидер талазы-биле бүгү хемчегниң дузаламчызын ыяш үлетпүрүнүң болгаш ыяш ажыл-агыйының бүдүрүлгелеринге көргүзерин, ыяш белеткел үлетпүрүнүң болгаш ыяш ажыл-агыйының ажылдакчыларынга культура-амыдырал ужур-дузаның объектилерин болгаш чуртталга бажыңнарын өй-шаанда ажыглалга кирерин чедип ап турарын эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партияның крайкомнарынга болгаш обкомнарынга, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, крайоблкүүскомнарга хүлээткен.

БИСТИҢ республикада

НАЙЫСЫЛАЛ БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕ

КҮШ-АЖЫЛДЫҢ БҮДҮРҮКЧҮЛҮҮ БЕДЭЭН

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга алдар болдурган хүлээлгелерин Кызылдың үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажыл-ишчилери хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышты бригада, цех, участок бүрүзүнде калбарткан, кызымак ажылдап турар.

Найысылалдың бүдүрүлгелери январьда— февральда бердинген планныг онаалганы күүсеткен. Эрткен ийи айда даалгада көрдүнгенинден ажыр 290 муң рубльдиң бараанныг продукциязын сайгарган. Ол эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге дыка көвүдээн. Кызылдың бүдүрүлге коллективтери ниити продукция бүдүрериниң планын база ажыр боттандырган.

Хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелери эрткен ийи айда пландан ажыр 400 муң киловатт-шак электроэнергияны, 300 тонна хөмүр-дашты, 160 тонна эът кылыгларын болгаш өске-даа продукцияны бүдүрүп үндүрген.

Бо бүгү эки көргүзүглер күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткениниң ачызында чедип алдынган. Эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 6 хуу бедээн.

Л. ЗУБАРЕВА.

ШУПТУ ПЛАНЫН КҮҮСЕТКЕН

Столоваялар болгаш ресторааннар трезиниң ажыл-ишчилери тоску беш чылдың бирги чылын күш-ажылчы чедиишкиннерлиг доосkан, ол темпини бо чылдың эрткен айларында кошкатпайн харын улам бедидип турар.

Трест ниитизи-биле эрткен ийи айда планныг онаалгазын 104,8 хуу күүсеткен. Продукция сайгарарының даалгазын 102,5 хуу боттандырган.

Треске хамааржып турар столоваялар, ресторааннар шуптузу эрткен айларның планын күүсеткен. Ону ажыл-ишчилерниң ортузунга социалистиг чарышты партияның Төп Комитединиң доктаалының негелделеринге дүүштүр организастап келгениниң түңнелинде боттанган.

Амгы үеде трестиң бүдүрүлгелериниң аразында ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга төлептиг ужуражыры-биле дээш чарыш калбарган. Ооң мурнуку одуруунда В. Брежневаның директорлааны «Улуг-Хем» ресторааны чорууп, эрткен айларда планын 106 хуу күүсеткен.

Ю. БАЙ-КАРА.

КАМНАЛГА МУҢ ЛИТР

Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачылары февральда эки ажылдаан. Планда көрдүнгенинден ажыр ийи муң тонна янзы-бүрү чүъкүү сөөрткен. Тонна-километр талазы-биле даалгазын 103,8 хуу күүсеткен.

Чолаачыларның ортузунда планныг онаалганы ажыр күүседир, техниканы, кывар-чаар материалдарны камнаар дээш чарыш чоруп турар. Ында ажыл-ишчи бүрүзү хаара туттунган. Ооң түңнелинде муң ажыг литр бензинниң камнап алган.

Л. МИХАЙЛОВА.

Малчыннарның чедиишкини

Тоску беш чылдың ийиги чылын Каа-Хемниң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң ажыл-ишчилери соруктуг эгелеп, ылаңгыя мал ажылынга кескү чедиишкиннерни чедип ап турар.

Күрүнеге бирги кварталда 200 центнер эът садар тургаш, 321 центнерни саткан. Бо дээрге эрткен чылдың хамаарышкан үезинде турганындан дөртен хуу хей-дүр.

Бо ажыл-агый сүт бүдүрерин ниитизи-биле көвүдетпишаан, ону күрүнеге садарын графикти мурнады чорутпушаан, белеткел черлеринге 670 центнер сүттү чедирген, ол дээрге бирги кварталдың планында көрдүнгенинден 140 центнер хей-дүр.

Мал ажылының продуктуларын квартал планындан ажыр садарын колхоз үргүлчүлеп турар.

Өвүрден медээлер

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга белеткелдер дугайында СЭКП ТК-ның доктаалын районнуң бүдүрүлге коллективтери таныжып чугаалашкаш, алдарлыг юбилейни күш-ажылчы белектерлиг уткуур сорулга-биле социалистиг чарышты улам калбартып, мурнунда алган социалистиг хүлээлгелерин эде көрген.

Районнуң орук бүдүрүлге участогунуң коллективи бүдүрүлгениң чыл планын декабрь 5-те күүседир дээш мурнунда алган социалистиг хүлээлгезин эде көрүп, бар аргаларын болгаш курлавырларын санап көргеш, ноябрь 7-де күүседирин хүлээнген.

Хандагайты — Бора-Шай аразында орук мастери М. Даваа планда көрдүнген чеди километрге немей 1 км орукту сайлап дескилээрин, Хандагайты —Кызыл-Арт аразында орук мастери М. Дөмүр-оол хар доктаадыр 250 метр моондакты немей кылырын хүлээнген, Ак-Тал, Чоза хемнерге ийи көвүрүгнүң капитал тудуун, 5 км черге орукту сайлап, ооң септелгезин октябрьда доозарын шиитпирлээн. Механизаторлар М. Шулукай, Н. Канчыыр-оол орук септелге ажылдарын экишпарлыг кылырын болгаш кайызы-даа 1,5 тонна кывар-чаар материалды камнап алырын хүлээнген.

Коллектив шефтеп турары Хандагайты ортумак школазынга 30 кубометр оттулар ыяшты хап белеткээш, школа чанынга сөөртүп бээрин шиитпирлээн.

* * *

Районнуң септелге-тудуг участогунуң тудугжулары чаа бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Бо коллектив 9-ку беш чылдың ийиги чылында тус-тузунда ийи аал ишти чурттаар 8 бажыңны октябрь 30-де бүрүн тудуп доосkаш, ажыглалга кирер деп мурнунда алган хүлээлгезин эде көргеш, ам июль 30-де доозар чаа хүлээлгени алгаш, ол бажыңнарны ажыглалга кирериниң чаа графиин тургускан. Тудугжулар март 1-ге чедир 3 бажыңнарны ажыглалга кирген. Март 25-ке чедир 2 бажыңны ажыглалга кирерин М. Чараш-оолдуң бригадазы хүлээнген.

* * *

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл юбилейинге төлептиг ужуражыр дээш районнуң хереглекчилер ниитилелиниң ажылдакчылары күжениишкинниг ажылдап турар.

Районнуң белеткел конторазының ажылдакчылары бо чылдың бирги кварталында аң олук болгаш эът, сүт белеткээриниң планын февраль 10-да ажыр күүсеткеш, ам ийиги кварталдың үлүүнде ажылдап турар. Маңаа белеткелчилер Т. Давыы-оол, К. Чоңукпен, М. Анчымаа олар улуг үлүг-хуузун кииргеннер.

* * *

Юбилейге белеткел дугайында партия Төп Комитетиниң доктаалы-биле райпо коллективи танышкаш, чаа бедиткен хүлээлгени алган. Ында бараан саарылгазының чыл планын декабрь 25-те 104 хуу күүседир, пландан ажыр 102 муң рубльдиң бараанын саарар, аъш-чем продуктуларын бүдүрүп садыглаарын көвүдедир, чонну херегледиң чугула бараанары-биле үзүктел чок хандырар деп айыткан.

В. ОЧУР-ООЛ.

Көдээниң ишчилеринге тураскааткан

Эң дээре массалыг ырлар болгаш ниити ыр чогаалдары дээш республика конкурузу

Ук конкурсту ССРЭ-ниң 50 чылынга тураскааткан. Көдээниң ажыл-ишчилериниң дугайында чаа ырларны, ниити ыр чогаалдарын тургузаар сорулганы салып турар. Конкурска массалыг ырлар, ниити ыр чогаалдары кирер (үделгелиг болгаш үделге чок). Аңаа улустуң ниити ырлары, академиктиг ниити ыр коллективтери (холушкан болгаш эр улустуң, херээженнерниң болгаш уругларның), вокальдыг ансамбльдер (дуэттен октетке чедир) хамааржыр.

Конкурска бот-тывынгыр болгаш профессионал композиторлар, шүлүкчүлер киржип болур.

Каяа-даа парлаттынмаан чаа чогаалдарны хүлээп алыр. Сөзүн чаа-даа, парлаан-даа туруп болур. Конкурска кирер ырның сөзүн аңгы парлаар (ийи кезек), ырның нотазын бижээн клавирни (ийи кезек) чорудар. Бир эвес ырны оркестр үдээр болза, партитураны (бир кезек) база чорудар.

Тыва АССР-ниң Ыраажылар ниитилелиниң баштаар черинче чорудар (ат, фамилиязын, адрезин, ажылдап турар черин тода бижиир).

Чогаалдарны 1972 чылдың ноябрь 30-ге чедир хүлээп алыр.

Дараазында шаңналдарны доктааткан:

Бирги шаңнал	— 100 рубль.
Ийиги шаңнал	— 75 рубль.
Үшкү шаңнал	— 50 рубль.

Шаңналды композитор болгаш сөс бижээн автор дараазында хемчээлге үлежир:

Композиторга	— 60 хуу
Шүлүкчүге	— 40 хуу.

Шаңналга кирген чогаалдарны республиканың Культура министерствозу күрүне чагыын ёзугаар садып алыр болгаш парлаадыр.

Конкурска хамаарышкан айтырыгларны дараазында адрестен билип ап болур: Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, 59, ыраажылар ниитилели.

Конкурсту чорударынга Культура болгаш Көдээ ажыл-агый министерстволары, Профэвилелдерниң область чөвүлели база киржип турар.

ТАРАА БҮДҮРЕРИН КӨВҮДЕДИР

Республиканың көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының хуралы

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

салза чогуур. Бистиң чамдык шөлдеривиске сула биле арбай хөй дүжүттү берип турар, а ында кызыл-тасты хөлүн эртир көвүдедип турары таарымча чок.

Партия райкомнары, райкүүскомнар, көдээ ажыл-агый органнары тараа бүдүрүлгезин көвүдедир сорулга-биле ажыл-агый бүрүзүнге кандыг культураны кайы хирени тарыырын анализтеп, өөренип көөрү чугула деп илеткелчи айыткан.

Республиканың ажыл-агыйларында 59,5 муң га суггаттыг чер бар. Ол дээрге тараа бүдүрерин көвүдедиринге улуг курлавыр болур. Чамдык ажыл-агыйлар суггарылганы өй-шаанда чорутпас, хуусаазын эрттирипкеш, оон чавыс дүжүт ап турарын илеткелде шүгүмчүлээн. Суггарылга системаларын кадагалап хайгаарылзаарын ажыл-агыйлар боттары боттандырар ужурлуг деп илеткелде демдеглээн. «Тыва суг-тудуг» трези мелиорация талазы-биле тудуг-монтаж ажылдарының планын эрткен чылын күүсеткенин четпес деп айыткан. Ынчангаш суггатыг черлерни чөп ажыглаар болгаш ооң га бүрүзүнден 15 центнер дүжүттү алыр дээш болдунар аргаларны амдыгааштан боттандырып чорудар херек.

Илеткелчи оон ыңай дүжүттү бедидериниң херээнге чемишчидилгелерниң улуг ужур-дузазын айыткан. Республикага чемишчидилгелер бээри чыл келген тудум өзүп турар. Эрткен чылын республика 8,9 муң тонна чемишчидилгени киир сөөрткен болза бо чылын — 9,4 муң тоннаны берген. Органиктиг чемишчидилгелерни шөлдерге төгер ажыл Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Эрзин районнарда болгаш Кызыл хоорай Совединде чылдың-на кошкак чоруттунуп келгенин шүгүмчүлээн. Ажыл-агый бүрүзүнге агрохимотрядтарны тургузарынче, «сельхозтехника» салбырларынга тускай бригадаларны организастаарынче илеткелчи кыйгырган.

Үрезин ажылында бар четпестерге база доктааган. Эрткен чылын чаштынган үрезинниң 28,9 хуузу кондициязынга четпээн. Бо чылын үрезин белеткели база кошкак. Март 1-деги медээни ёзугаар алырга үрезиннерниң 60 хуузу кондициялыг эвес. Чамдык совхозтарда кондициялыг үрезин шуут чок ийикпе, аазы 18—42 хуу болуп турары канчап-даа таарышпас.

Часка техника белеткелин илеткелчи анализтээн. Часкы хову ажылдарынга 431 трактор, хөй кожут машиналары амдыгаа чедир белен эвес болуп турар. Улуг-Хем, Каа-Хем, Таңды районнарның болгаш Кызыл хоорай Совединиң ажыл-агыйларында септелге саадап турар. Партия райкомнары, райкүүскомнар, көдээ ажыл-агый органнары бо ажылче бүгү күштү мөөңнээр ужурлуг.

Часкы хову ажылдарын кыска хуусаада бедик деңнелге чорудары механизатор кадрларны четчелеп алырындан улуу-биле хамааржыр. Ол талазы-биле четпестерге илеткелчи доктааган. Амгы үеде ниитизи-биле республикада 428 тракторист четпейн турар. Чамдык ажыл-агыйлар боттарынга-даа, училищелерни дамчыштыр-даа механизаторлар белеткеп алырынче кичээңгей салбайн турар. СЭКП райкомнары, райкүүскомнар болгаш ажыл-агыйлар училищелерже аныяктар болгаш комсомолчуларның ортузундан оолдар, кыстарны шилип өөредип чорудар болза чогуур деп ол айыткан. Борта шеф дузазын көргүзеринче кичээңгейни угландырган.

Техника кадагалалы, ооң ажыглалында бар четпестерге илеткелчи доктааган. Техниканың ажыглалында, ооң кадагалалында ажыл-агыйжы эвес чоруктарның фактыларын орта демдеглээн.

Чурттакчы чонну картофель болгаш ногаалар-биле хандырар херекте четпестер хөй. Ындыг культураларны бүдүрер талазы-биле ылаңгыя ооң үрезинин кадагалаар, ону ажаап алырында улуг четпестер бар. Дыка хөй ажыл-агыйлар картофель олуртулгазынче кошкак кичээңгей салып турар. Ногаа үрезиннерин олуртур ажыл мынчага дээр организастаттынмаан, картофель үрезинин чурттакчылардан садып четчелээр ажыл шүүшпең чоруп турар.

Оон ыңай илеткелде мал чеминиң белеткелин анализтеп турар. Мал ажылындан алыр продукцияларның бүдүрүлгезин хандырарда мал чеминиң белеткелин мурнундаагызындан 2,5 катап көвүдедири көрдүнген. Мал чеминиң белеткелин экижидер талазы-биле эки дуржулгалар бисте бар. Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунда, «Бүрен» совхозта болгаш Дуржулга станциязында мал чеми белеткээр тускай бригадалар ажылдап турар. Оларның арга-дуржулгазын ажыл-агыйларга ажыглаза чогуур. Сөөлгү үеде эки мал чеми культура — кукуруза тарылгазынче кошкак кичээңгей салып турар апарганы четпес. Партия, комсомол организациялары кукуруза өстүрер звеноларны организастаарынче кичээңгей салыр херек. Мал чеминге хереглээр хөй чылдыг үнүштерниң тарылгазынче кичээңгей республикада кошкак. Чамдык районнарда ооң тарылгазын кызырган чорук шын эвес деп, илеткелчи айыткан.

Илеткелиниң төнчүзүнде эш Серяков мал ажылының айтырыгларынга доктааган. Бо чылын эрткен чылдан хөй сүт болгаш эът саттынган. Мал продукциязын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле Таңды болгаш Каа-Хем районнарның ажыл-ишчилери дээре көргүзүглерлиг болган. Ынчалза-даа малдың баш санын өстүрер, ооң өлүп-хораар чоруун болдурбас дээш ажылдың ниитизи-биле кошкак чоруп турарынга илеткелчи анализ берген.

Ам арткан үениң иштинде 1570 тонна сүттү, 1040 тонна эътти республика садар ужурлуг. Ол дээш чарышты чер болганынга организастаарынче ол кыйгырган. Колхозтар болгаш совхозтарда амгы үеде хой оолдаашкынны массалыг чоруп турарын айыткаш, ол ажылдың чоруп турарын анализтээн. Төрүүр малдарның баш санын кызырып турарының фактыларын илеткелчи шыңгыы шүгүмчүлээн.

Республиканың көдээ ажыл-агыйында чедиишкиннер эвээш деп болбас. Партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерин боттандырарының херээнге бистиң көдээ ишчилеривис бүгү күжүн, энергиязын мобилизастап шыдаар дээрзин илеткелчи түңнелинде айыткан.

Республиканың көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының хуралынга тараа бүдүрерин көвүдедир, ооң гектар бүрүзүнден дүжүт алырын бедидер, чер ажылының культуразын улам ыңай экижидериниң талазы-биле бар арга-курлавырларның талазы-биле санал-онал солчулгазы болган. Көдээ ажыл-агыйны улам ыңай сайзырангайжыдарының херээнге тараа бүдүрүлгези кол черни ээлеп турарын айытпышаан, хуралга бир дугаарында сөс ап чүве чугаалаан СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары **В. Б. Добромыслов**, хоорай Совединиң көдээ ажыл-ишчилери тоску беш чылдың ийиги чылында тараа бүдүрериниң планын мурнундагы чылга деңнээрге 3-тен эвээш эвес катап көвүдедирин көрүп турар деп медеглээн. 1972 чылда ниитизи-биле Кызыл хоорай Совединиң ажыл-агыйлары күрүнеге ийи чыл планындан эвээш эвести дужаарын аазап турар дээрзин хуралдың киржикчилеринге эш Добромыслов дыңнаткан.

Оратор оон ыңай ажыл-агыйларда часкы тарылгага белеткелдиң чоруп турарының байдалын чугаалаан. Бо хүннерде техника белеткелинден тракторларның 90 хуузу, чажар үрезинниң 75 хуузу белен, ажыл-агыйларда чемишчидилгелер сөөртүр тускай бригадалар тургустунгулаан. Мурнунда чылдарда мал чеминиң белеткели кошкак болуп келгенин барымдаалааш, партия хооркому, хооркүүском болгаш ажыл-агыйлар ооң курлавырын өстүреринче онза кичээңгейни угландырганын ол демдеглээн. Мал чеми культураларының тарылгазын көвүдедиринден аңгыда, чайгы үеде хойжу коданнарның чоогунга тарылгаларны чорудары ышкаш чаа аргаларны ажыглаарын шиитпирлээн. Республиканың колхоз, совхозтарынга шеф дузазын чедирер ажылды бо чылын Кызылдың үлетпүр бүдүрүлгелери, албан организациялары уламчылаар дээрзин оратор айыткан. «Тиилелге» совхозка дузалажыры-биле 20 тракторну механизаторлары-биле кады чорудуп, чоок-кавы ажыл-агыйларга 2000 тонна хире үрезинни арыглап бээр, 100 тонна силос массазын белеткежир дээн ышкаш чижектерни ол адагылаан.

Таңды районнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальниги **Г. А. Заркевич** индирге үнүп келген. Таңдының көдээ ажыл-ишчилери тоску беш чылдың ийиги чылында боттарынга алган бедиткен социалистиг хүлээлгелерин амдыгааштан күүседип эгелээнин ол өөрүшкү-биле дыңнаткан. Ылаңгыя малдан алыр продукцияларны көвүдедир талазы-биле көргүзүглер көскү. Районда сүт бүдүрүлгези эрткен чылдың бо үезинге бодаарга 191 тонна өскен, чүгле күрүнеге безин эрткен чылдыындан 86 тоннаны хөйнү дужааганын ол дыңнаткан. Бо чылын мал чеминиң курлавырлары багай эвес болганындан малдың продуктулуу өскен, кыштың берге үезинде безин семиртилгеде тургустунган малдың немелде деңзизи көвүдеп турарын эш Заркевич чугаалаан. Шээр малдың болгаш бода малдың чаш төлүн менди доруктурар дээш районда калбарган чарыштың чедиишкиннеринге ол доктааган.

Чугаалажып турар кол айтырыгга холбаштыр эш Заркевич оон ыңай Таңды районнуң ажыл-ишчилери бо чылын тараа бүдүрүлгезин көвүдедир талазы-биле боттарынга бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алганын демдеглээн. Тараа культураларының гектар бүрүзүнге оңаштыр ортумаа-биле 12 центнер дүжүттү алыр төлээде, шөлдерниң дүжүткүрүн бедидер сорулга-биле 45000 тонна органиктиг чемишчидилгелерни болгаш 3000 тонна минералдыг чемишчидилгелерни төгер дээнин ол чугаалаан. Ол дээрге эрткен чылда хереглеттингенинден 980 гектар хөй черге ону ажыглаар дээни ол.

Часка белеткелдиң чоруп турарының дугайын чугаалап тургаш, ооң демдеглээни болза, амгы үеде районга херек болуп турар үрезинниң 77,6 хуузу кондициязынга чедиртинген, арткан үрезинни салгыннадып кургадыр шөлдерни кылгаш, ажыл-агыйларда чорудуп эгелээн. Амгы үеде районда четпейн турар үрезинге орнаар 800 тонна хире үрезинни сөөртүп алыры негеттинип турар. Мал чеми культурага барааныг тарааны хереглевези-биле дүрген өзүүчел болгаш дүжүдү хөй сула база арбай тарылгазын көвүдедири көрдүнген деп ол дыңнаткан. Ол сорулга-биле суланы 2000 гага, арбайны 2600 гага хөйнү тарыырын планнаан. Ынчангаш районда ол культураларны тарыырынга чедишпейн турар 400 тонна суланың болгаш 520 тонна арбай үрезинин тып алырынга дузалаарын республиканың сайгарылга баазазындан дилеп турар бис деп оратор чугаалаан.

Таңды районда бо чазын бүгү тракторларны ийи ээлчеглиг ажылдадырынга ниитизи-биле 851 механизатор хереглеттинип турарын айыткаш, өөренип турар кадрларны болгаш өске ажылдарда механизаторларны катай санаарга, 136 кижи четпейн турарын ол саналынга чугаалаан. Оон ыңай эш Заркевич часкы хову ажылдарының планнарының, тарылга ээлчештирилгезинде байдалды, хат үрегдээшкининге удур ажылдарның дугайында чугаалаан.

— Бистиң «Саян» совхозтуң организастаттынган чылы — 1969 чылдан эгелээш, хөрзүн-климадының аайы-биле тарылга шөлүнүң тургузуун эде көрүп эгелээн бис — деп, ол совхозтуң директору **В. П. Пащенко** бодунуң саналын эгелээн. — Каяа кандыг культураны өстүрериниң эң-не ажыктыын өөренип көрүп, чемишчидилгелерни ажыглаарын чурумчудуп келгенивис түңнелинде кызыл-тас тарыыр шөл безин 500 гага өскен. Тарааның сортун ажыглаарын база чаарты көрген бис. Кызыл-тастың чаа сорту «Саратов-29»-туң күсели-биле ооң «Скала» деп сортун тарыырын 1000 гага кызырган. Ол бүгүнүң үре-түңнелдии дораан көстүп келген. 1970 чылда тараа культураларының дүжүдү гадан 15,8 центнер, агаар-бойдустуң эң-не таарымча чок байдалдыг болган чылы — 1971 чылда безин — гадан-на 10 центнерни ортумаа-биле алыр аргалыг болган бис — деп эш Пащенко чугаалаан.

Совхозтуң тараа бүдүрер талазы-биле өске курлавырларындан суггарылгаже ол улуг кичээңгейни саналынга угландырган. Бо ажыл-агыйда суггаттыг шөл шоолуг эвес, шупту 769 га, ооң иштинде 444 га тарылга шөлү болуп турар. Ол шөлдү улам-на таарымчалыг ажыглаар дээш кандыг ажылдарны чорудуп турарын оратор чугаалаан. Эрткен чылын ажыл-агыйның бүгү-ле адырларының аайы-биле совхоз рентабельдиг ажылдааның директор демдеглээн. Ол-ла чылын мал чемин четчири-биле белеткеп алганының ачызында совхоз ниитизи-биле 383 муң рубльдиң орулгазын алганын ол өөрүп дыңнаткан.

«Саян» совхозтуң ажыл-ишчилериниң амгы үеде часкы тарылгага белеткелин түңнеп чугаалааш, мурнунда чылдарда ажыл-агыйга чаңгыс ээлчегде ажылдаар безин механизатор кадрларның чедишпес турганының уржуу-биле чайгы болгаш күскү чер апдарылгазының планы күүсеттинмейн, тараа бүдүрүлгезин көвүдедириниң херээнге шаптыктап келгенин ол айыткан. ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюнга уткуштур калбарган социалистиг чарышка киришпишаан, совхозтуң бүгү-ле ажыл-ишчилери часкы тарылганы чедиишкинниг чорударынга, ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузуп алырынга бар аргаларын мөөңнеп турарын саналынга айыткан.

Тараа бүдүрерин көвүдедир талазы-биле саянчылар бо юбилейлиг чылда боттарының мурнунда база-ла улуг сорулгаларны салып алганын оратор оон ыңай демдеглээн. Тараа культураларының бир гектарындан-на ортумаа-биле 13-тен эвээш эвес центнер дүжүттү алыр, ооң ачызында күрүнеге 2200 тонна тарааны садар планын 800 тоннага ажыр күүседирин хүлээнген.

Мал чеми кылдыр-даа хереглеп болур, өске тараалардан эрте быжар, соокка шыдамык болгаш дүжүткүрү бедик культуралар болур арбай биле сула тарылгазын калбартырының чугулазын Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агый министри **Т. Т. Лаасол** хуралга санал бергеш айыткан. Республиканың ажыл-агыйлары суггаттыг черлерни ажыглаарын экижидеринче кичээңгей салбайн келгенин, үрезин уруушкунунда, ооң арыглаашкынында болгаш белеткелинде четпестерни министр шүгүмчүлээн. Тывада тараа арыглаар 24 пунктуларның чартык кезии ажылдавайн турарының уржуу-биле ол ажыл багай чоруттунуп турарын ол айыткан. Бир эвес олар шупту дең-дески ажылдап турган болза, ажаап алыышкын доостуру билек бүдүн чартык — ийи ай хире үеде бүгү хереглээр үрезинни арыглап ап четтигиптер арга барын ол саналынга дыңнаткан.

Улуг-Хем районда шупту 7 муң ажыг га суггаттыг черлер бар, оларның 2000 газы инженерлиг дерилге-биле хандыртынган дээрзин дараазында санал берген СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары **С. К. Буянды** чугаалаан. Оларның ажыглалының талазы-биле бар четпестерге ол доктаап, сугну чаашкыннадып суггарар тургузулгаларның эки түңнел бербейн турарын хараадап дыңнаткан. Тараа культураларындан элезинпелчек черлерге багай эвес дүжүттү берип болур чиңгетарааның тарылгазының ажыктыын ол демдеглээн.

Мал чеминиң белеткелинде, ооң ажаалда чемгерилгезин экижидериниң болгаш малдың баш санын өстүрериниң талазы-биле четпестерни чайладырының аргаларының дугайында хуралга оон ыңай санал берген эштер Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң даргазы **Б. Б. Чюдюк**, Барыын-Хемчик райкүүскомунуң даргазы **С. Т. Амырбит**, «Тээли» совхозтуң директору **О. Ч. Кара-Доңгак** олар чугаалааннар. Ам туруп турар суггарылга системаларының ажыглалының, чаа тудар системаларның дугайында база одарларны суггат-биле хандырар ажылдарның чоруп турарын, ажыл-агыйлар-биле боттарының харылзаа-холбаазын Тыва АССР-ниң мелиорация болгаш суг ажыл-агый министериниң оралакчызы **Н. Я. Трусов** бодунуң саналынга чугаалаан.

Бо чылдың часкы хову ажылдарынга белеткелдиң болгаш ону чорударының дугайында айтырыгже СЭКП Төп Комитеди онза кичээңгей салып турарын, бо талазы-биле ажылды шын организастаарының чугулазын СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары **С. К. Тока** хуралды түңнеп тура демдеглээн. Чоокта чаа СЭКП Төп Комитединге болуп эрткен партия обкомнарының, крайкомнарының бирги секретарьларының, Россия Федерациязының АССР-лериниң Министрлер Чөвүлелиниң, крайкүүском, облкүүскомнар даргаларының чөвүлел хуралының хүлээп алган шиитпирлеринге дүүштүр, Тываның көдээ ишчилериниң мурнунда туруп турар чугула сорулгаларга оратор доктааган. Часкы тарылгага белеткелде бар четпестерни дарый чайладыр, республикага тараа бүдүрүлгезин көвүдедир талазы-биле бар арга-курлавырларны долузу-биле ажыглаар, мал ажылын хөгжүдериниң үндезин айтырыгларын чедиишкинниг шиитпирлээриниң курлавырларын дилеп тывар. Часкы тарылгага белеткел-биле чергелештир тараажыларның, механизаторларның болгаш бүгү көдээ ажыл-ишчилериниң ортузунга политмассалыг ажылдарны күштелдирер, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюнга уткуштур социалистиг чарышты чер болганынга дээштиг организастаарын эш С. К. Тока айыткан.

УЛУСЧУ УНИВЕРСИТЕТ

Улусчу университеттерни болгаш бот-өөредилгениң өске-даа массалыг хевирлерин хөгжүдериниң эргежок чугулазын СЭКП-ниң XXIV съездизи айыткан.

Бистиң республикада улусчу 32 университет бар. Ооң янзы-бүрү 41 факультединде 3 муң ажыг кижи өөренип турар. Улусчу университеттер культура бажыңнарында, клубтарда, школаларда тургустунгулаан.

«Улусчу университеттерниң ажылын экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалы (1968 чыл) үнген соонда чер-черде университеттерниң ажылы элээн экижээн. Ол доктаалга хамаарыштыр бисте республика болгаш районнар чөвүлелдери, а Культура, Кадык камгалал, Чырыдыышкын, Көдээ ажыл-агый министерстволарында, республика прокуратуразында улусчу университеттерге дуза чедирериниң чөвүлелдери тургустунгулаан.

В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр эрткен 100 чыл оюнга тураскааткан улусчу университеттерниң Бүгү-эвилел көрүлдезинге республиканың улусчу университеттери база киришкен. Аңаа Эрзинниң болгаш Кызылдың университеттери дипломнар база акша-биле шаңнатканнар.

Ындыг янзылыг эки ажылдыг университеттер бар-даа болза, республикада улусчу университеттерниң четкизинде четпестер дыка хөй. Ниитилел-политиктиг билиглерниң университеди көңгүс чок. Районнарда, министерстволарда болгаш эргелелдерде тургускулаан чамдык хөй-нити чөвүлелдер улусчу университеттерниң ажылын кошкак удуртуп, оларга боттуг дуза чедирбейн турар.

Чижек кылдыр Көдээ ажыл-агый министерствозунуң чанында хөй-нити чөвүлелди (даргазы И. М. Сувандии) ап көрээли. Көдээ ажыл-агый билиглерин пропагандалаар талазы-биле республикада чүгле ийи университет бар — «Көк-Тей» совхозта болгаш Таңдының Дуржулга станциязында. «Көк-Тей» совхозта университетке бо чылын чүгле ийи кичээл болган. А Дуржулга станциязынга өөредилге чылының бирги чартыында чаңгыс-даа кичээл эртпээн. Мооң кол чылдагааны болза, университеттерниң ажылын экижидеринче ол черлерде партия организациялары кичээңгей салбайн турарында. Ооң уламындан кичээл үзер чоруктарның болуп турары ол.

Хөй-нити чөвүлелдер университеттерниң ажылынче ханылап кирбейн турар. Өөредилге-кижизидилгелиг ажыл чавыс деңнелде. Ылаңгыя Улуг-Хемниң район чөвүлели план чок ажылдап келген. Чөвүлелдиң кежигүннери чүнү кылырын аразында хуваажып албаан. Районда көдээ ажыл-агый билиглерин пропагандалаарының чүгле чаңгыс университеди бар. Аңаа чүгле лекция номчуур боордан башка, дыңнакчыларга семинар кичээлдер-даа эрттирбейн, оларга тодаргай онаалгалар-даа бербейн турар.

Республикада юридиктиг болгаш хоойлу-дүрүм билиглерин пропагандалаар улусчу ийи университет бар. Бирээзи Кызыл хоорайда, а өскези — Ак-Довуракта. Бо университеттер база кошкак ажылдап турар. Ылаңгыя Ак-Довуракта университеттиң ажылы кончуг куду деңнелде. Кичээлдер удаа-дараа үстүр чоруктар бар. Партия организациязы университеттиң ажылын экижидер талазы-биле боттуг хемчеглер албайн турар.

Совет кижиниң мировоззрениезиниң, ооң чаагай аажы-чаңчылга бүзүрелдииниң, сеткил-сагыш культуразының хевирлеттинеринге литератураның болгаш уран чүүлдүң ролю улуг дээрзин СЭКП-ниң XXIV съездизи айыткан. Культураның, литератураның болгаш уран чүүлдүң улусчу университеттери чаа кижини кижизидер талазы-биле эвээш эвес арга-дуржулгалыг апарган. Ажылчы чоннарның культурлуг деңнелин бедидеринге ол университеттер чугула черни ээлеп турар.

Бистиң республикада культураның 8 университеди бар. Ооң он бир факультединде 960 кижи өөренип турар. Ынчалзажок культура университеди чамдык районнарда амдаа тургустунмааны кончуг четпес. Тожунуң Тоора-Хемде тургустунган университеттиң кичээли үстүп турар.

Культура университеттериниң ажылын экижидип чорударынга чогаалчылар, чурукчулар эвилелдери база дузалаар ужурлуг. Олар лекция-даа номчуп, семинар-даа эрттирип болур. Ынчангаш бо ажылга оларның киржилгезин чедип алыры чугула. «Билиг» ниитилел организациязын дамчыштыр чогаалчыларның, чурукчуларның каяа кандыг лекция номчуурун баш удур планназа чогуур.

Өөредилге чылын чедиишкинниг доозар дээш улусчу университеттерниң ажылынче партийжи кичээңгейни салыр херек. Эки ажылдыг университеттерниң арга-дуржулгазын нептередир, амыдырал-биле ханы холбаар, эргежок чугула дузаны көргүзер. Ол ышкаш кичээлдерниң деңнелин бедидер, дыңнакчыларга бижимел ажылдарны кылдыртыры чугула.

ССРЭ-ниң улустарының найыралынга тураскаадып, бо чылын Бүгү-эвилелдиң клуб университедин организастаар дугайында шиитпирни ССРЭ-ниң Культура министерствозу чоокта чаа хүлээп алган. Бүгү клубтарга, культура бажыңнарынга ол эртер. Ону лекция, беседа болгаш айтырыг, харыы кежээлери хевирлиг кылдыр организастап чорудар. Культура министерствозу болгаш ооң чер-черде органнары, «Билиг» ниитилел организациялары, профэвилел комитеттери клуб университеттерин чер-черге тургузар талазы-биле ажылды калбартып чорудар ужурлуг. Бо ажылче ажылчыннарны, колхозчуларны, ылаңгыя аныяктарны хөйү-биле хаара тудары чугула.

П. САМОРОКОВ,

СЭКП обкомунуң килдис эргелекчизиниң оралакчызы.

Чуруттунуп кээр-дир

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң 50 чылынга белеткел дугайында СЭКП ТК-ның доктаалы кижиниң сеткил-сагыжынга хөй-хөй өөрүшкүлүг бодалдарны болгаш сеткилди хайныктырып келир. Ол чугула документиниң одуругларын кичээнгейлиг номчуурга, Совет Эвилелиниң маадырлыг төөгүзүнүң алдарлыг арыннары угаан-бодалга чуруттунуп кээр-дир. Совет улустуң чаңгыс эптиг, хөй националдыг өг-бүлезинге, чурттуң өске республикаларының найыралдыг деткимче, дузазының ачызы-биле, бистиң Тывавыс, ооң экономиказы, эртем, культуразы болгаш улус өөредилгези быжыгып, хөгжүп келген.

Каа-Хем районнуң башкылары болгаш школачылары эвилелдешкен республикалар-биле ханы харылзааны тудуп турар. ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюбүгү совет кижилерниң найыралының болгаш чаңгыс эвиниң байырлалы. Ынчангаш ол улуг байырлалга аныяк салгакчыларны өөрединге болгаш кижизидеринге чаа-чаа чедиишкиннер-биле ужуражыр дээш, бистиң башкыларывыс чүткүлдүг ажылдап турар. Олар Москва башкыларының кыйгырыын башкылар чөвүлелинге чугаалажып, изии-биле деткээннер. Амгы үеде өөредилге-кижизидилге ажылын сайзырангайжыдарының талазы-биле чогаадыкчы ажыл хайнып турар.

ССРЭ-ниң 50 чылынга белеткел дугайында партия Төп Комитединиң доктаалы улус өөредилгезиниң ажылдакчыларын улам хей-аът киирип, бүгү күжүн болгаш билиин коммунистиг ниитилелдиң келир үедеги тургузукчулары — бүгү талалыг сайзырангай, культурлуг, бедик мөзү-шынарлыг кижилерни өөредип, кижизидеринче кыйгырып турар. Бо төөгүлүг документини улуг өөрүшкү-биле уткуушаан, районнуң башкылары өөреникчилерге болгаш ажылчы чонга ооң ужур-утказын чедирер дээш агитмассалыг ажылды калбартып эгелээн.

А. ЧЫЛБАК-ООЛ.

«Тыва септелге-тудуг» трестиң «Самагалдайда септелге-тудуг участогу район төвүнде культура-амыдыралдың дыка хөй объектилерин тудуп, ажыглалга киирген. Чүгле чоокку үеде безин Самагалдай суурда Механизация деп чаа квартал тыптып келген. Ону база ук участоктуң бызаңчылары туткан. Участоктуң тудугжу, септекчи бригадаларының аразында социалистиг чарышты организастаан. Чарыштың мурнуку одуруун коммунист Георгий Карашпайның удурткан бригада төлептиг-биле ээлеп турар. Найыралдыг ол коллективте 8 кижи демниг ажылдап, шынар болгаш темп дээш шудургу демисежип турар. Бо чуруктан бригаданың кежигүннери О. Кара-оол (солагай талада), Б. Намчыл, Ч. Марчын, К. Семис-оол, Ш. Маадыр-оол, К. Бадаң-оол, М. Кежик-оол олар-биле таныжыңар.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

ТАҢДЫНЫҢ ХОЙЖУЗУ

«Тиилелге» совхозтуң сураглыг хойжузу Куулар Дажы-Серенге дузалакчы кадарчы болуп 1969 чылдан бээр ажылдап келдим. Дуржулгалыг кадарчының эжи болуп ажылдап тура оон мал ажаар талазы-биле байлак арга-мергежилинге өөренип ап турар мен. Тоску беш чылдың эрткен баштайгы чылында төрүүр чүс хойга оңаштыр 111 хурагананы менди камгалап алгаш, дүктүң планныг даалгазын ажыр күүсеткенивис дээш совхозтан чүгле мени безин 4 хураган-биле шаңнап демдеглээн.

Бо чылын база-ла малдың баш санын өстүрер талазы-биле оон биче эвес чедиишкиннерлиг болурун хүлээнип алган бис. Амгы үеде бистиң коданда хой оолдап турар. Бо хүннерге чедир 534 хураганны онча-менди алдывыс. Ниитизи-биле бисте төрүүр 700 хой бар, ооң 500 оолдапканы ол. Дуржулгалыг кадарчы эжимниң арга-сүмезин өөренип албышаан, чаа хойжулап чоруур сакманщик аныяктарга билир чүүлдеримни дамчыдып берип турар мен. Ол дээрге бистиң нити ажылывыска эки дузалыг деп санап турар мен.

Д. ДОКУЛ-ООЛ.

Кыштаглаашкын — шалыңчы фронт

* * *

БАЙ-ТАЙГАНЫҢ ХОЙЖУЛАРЫ

«Мурнакчы» колхоз төрүүр 8170 хойлуг. Оларның 6018-зи оолдаан, оон 6080 хураганны менди алган. Малдың чаш төлүн менди камгалап алыр талазы-биле бригадалар аразында чарышка № 1, 2 бригадалар мурнап турар. Чаңгыс-Теректе № 1 бригадада төрээн 3270 хойдан 15 хой ийистээн, оолдары бүрүн менди. Ол бригаданың кежигүннери Ооржак Седен-Дамбаа, Күжүгет Бадаңай, Хомушку Оолак оларның хоюнуң оолдаашкынының чедиишкинниг чоруп турар.

Маңчүректе Ө. Ч. Ооржакка удурткан № 2 бригаданың 2748 хою оолдапкан, олардан 2805 хураган бүрүн менди доругуп турар. Ук бригаданың мурнакчы малчыннары Салчак Тойбу, Хертек Баадаң, Салчак Чадзып оларның коданнарында 225—230 чедир хураганнар доругуп турар.

О. ЧЫМЫ,
К. СЕМИС-ООЛ.

* * *

ЭРЗИННИҢ ХОЙЖУЛАРЫ

«Мөрен» колхозтуң № 1 хойжу бригадазының хойжулары малын 11 коданда кыштадып турар. Бригадада ниитизи-биле 2300 баш төрүүр хой бар. Оларның иштинден бо хүннерге чедир 1280 баш хой оолдаан болгаш оларның чаш төлү бүрүн менди.

Малчыннар Күр-Базыр төрээн 290 хоюндан ынча хураганны, Шимээ — 250 хоюндан 252 хураганны, Чиңмит — 250 хоюндан ол-ла хире хураганны онча алгылааннар. Малчыннарга дузалажыры-биле чедип келген сакманщиктерниң иштинден С. Макаалай, М. Сыңмаа, Б. Кара-оол, Ш. Севил, К. Чурук болгаш өскелер-даа чаш хураганнарны менди ажаап өстүрер талазы биле ак сеткилдиг ажылдап турарлар.

хойжу **М. БЕЛЧЭЭ.**

* * *

МӨҢГҮН-ТАЙГАНЫҢ ХОЙЖУЗУ

Мөңгүн-Тайгада «Малчын» колхозтуң хоочун кижилериниң бирээзи Салчак Очурович Хунан-Караның Каргы хемниң унунда Хандагайты деп черде кыштаанга чеде бердим. Назы-хары улуг улгатпаан, күдер-шыырак кадарчы хөөрештиг, чугаакыр-даа кижи болду. Малчынның бодунуң болгаш ооң өг-бүлезиниң иштиниң кадык-чаагай ажылдап, чурттап чорууру илдең, кодан малының хүр-чаагай кыштап турарынга сеткили өөрүүр болду.

1951 чылда Каргының араттары колхоз организастап эгелээн. Ынчан аңаа бо баштайгы колхозтуң үндезилекчилериниң бирээзи Хунан-Кара болу берген. Ону колхозтуң мал бригадиринге соңгуп алганнар. Ол эрге-хүлээлгени Салчак Очурович 6 чыл дургузунда күүседип келген. Бригадирлеп келген чылдарының иштинде Хунан-Кара колхоз баштаар черниң, СЭКП райкому биле райкүүскомнуң болгаш СЭКП Тыва обкомунуң хүндүлүг бижиктери-биле каш удаа шаңнадып келген.

1957 чылдан бээр ол шуут малчын хүлээлге күүседи берген. Ортумаа-биле бо малчын бодунуң ажыл-агыйынга 4900 баш хураганны өстүрүп, арбын дүктү дужаап келген.

Салчак Хунан-Кара чүгле кызымаккай малчын эвес, эп-найыралдыг өг-бүлениң эргелиг адазы. Бо өг-бүледе 6 оол, 3 кыс урут бар. Уруглары шуптузу адазы-биле бир дөмей ажыл-ишке чүткүлдүг кижилер кылдыр өзүп турар. Оларның үжү амгы үеде төрээн колхозунда дузазын чедирип, ажылдай берген. Өскелери Мугур-Аксы ортумак школада чедиишкинниг өөренип турар.

Мурнакчы малчын кажан-даа аңаа халас үе эрттирбезин бодаар, кандыг-бир-ле чаагай үүлени бүдүрген чоруур. Шээр малга ажылдаала ол, Күүн-Суугу, Хандагайты ол ынчаар ийи кыштагны, бир чазагны, бир чуртталга бажыңын бодунуң күсели-биле тудуп дерээн.

Салчак Очурович бо кыжын база-ла көскү чедиишкиннерлиг. Ооң коданында 324 хой быжыглаттынган. Олардан бо хүннерге чедир 293 чаш хураган менди доругуп турар. ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур байырлалынга күш-ажылчы белек кылдыр мурнакчы малчын төрүүр 100 хойга оңаштыр 95-тен эвээш эвес хураганны менди алыр, 6 тонна хире сигенни боду белеткеп алырын хүлээнип турар.

А. БЕГЗИ.

Культура, төөгү тураскаалдарын камгалаар

ТОДАРГАЙ АЙЫТКАН

Культураның болгаш төөгүнүң тураскаалдарын камгалаар ниитилелдиң Чөөн-Хемчик район конференциязы болуп эрткен. Аңаа илеткелди ниитилелдиң даргазы В. Б. Үзек кылган. 326 кежигүннерлиг 24 эге организацияны дамчыштыр тураскаалдар камгалаар талазы-биле чамдык ажылдарны ниитилел кылып чоруткан. Районнуң школаларында 10 музей-булуңну организастаан.

Чадаананың № 1, Чыраа-Бажы, Суг-Аксы, Хорум-Даг, Баян-Тала, Бажың-Алаак, Бора-Тайга, Алдан-Маадыр болгаш өске-даа школаларның музей-булуңнары чыл бүрүде чаа-чаа экспонаттар-биле чаартынып турар. Тыва улустуң бурун шагда болгаш амгы үеде уран шевер, каас-коя эдилелдерин, бойдус байлактарының дээжилерин, Тываның ажыл-агыйы, культура тургузуушкунунуң хөгжүлдезин көргүскен делгелгелерни тургускан. Тыва улустуң салгалдан салгалче дамчып келген уран чүүлүнүң дээжизи — хөөмей, сыгыт, каргырааның, хомус, чадаган, игил, бызаанчының талантылыг күүседикчилериниң саны өскен. Районга национал музыка херекселдеринге ойнаарының база хөөмей, каргырааның тускай конкурузун организастап эрттирген. Тыва АССР-ниң барыын талакы районнарының тоолчуларының, тывызыкчыларының, ыраажыларының зона чыыжын Чадаанага эрттиреринге ниитилел идепкейлиг киришкен.

Төөгүнүң тураскаалдыг черлерин улам камгалаар, ооң ужур-утказын аныяктарга чедир тайылбырлаар талазы-биле хемчеглер алдынган. Дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарның походун ВЛКСМ райкому биле «Урожай» спорт чөвүлели организастап эрттирген. Тыва улустуң хосталгазы дээш демиселчилери — алдан-маадырларның дайзыннарга удур демисежип, турлагжып турганы Оргу-Шөлге, Кара-Дагга аныяктар слёдун база эрттирген. Ол слётка «Сүт-Хөл», «Алдан-Маадыр» совхозтарның, Ленин аттыг колхозтуң аныяк өскени организастыг, идепкейлиг киришкен.

Аныяктарның шериг-патриоттуг кижизидилгези экижээн, ниитилелдиң эге организациялары Ада-чурт дайынының киржикчилери-биле, күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражылгаларны суур бүрүзүнге солун кылдыр эрттиргилээн. Чижээ, Теве-Хая суурнуң аныяктары баштайгы тыва чолаачы эш Дажы-биле, Чыраа-Бажының аныяктары Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры М. Чола-биле ужурашканнар. Баян-Тала суурнуң чурттакчылары чогаалчы С. Токаның «Чоннуң оглу» деп номунга номчулга конференциязын эрттирген.

Ниитилелдиң район организациязының ажылында улуг четпестерни, чедир кылдынмаан ажылдарны конференция илереткен.

Ылаңгыя район девискээринде бурунгу тураскаалдар—базырыктарның, көжээлерниң тодаргай сан-учёдун кылбаан. Хоруннарны, бижик-чурумалдыг хаяларны, көжээлерни үрегдээр, ону тудугга ажыглаар чоруктарны болдурбас дээш демисел кошкак чоруп турар. Бора-Тайгада, Бажың-Алаакта бурунгу шивээлер улам бүдүп бар чыдар. Ол ышкаш чайгаар бүткен бойдус чурумалдарын үрегдээр фактылар бар. Чижээ, Теве-Хая чоокка чедирле кончуг чараш хевирлиг турган, ону бузуп, тудугга ажыглап турганы-биле мурнуку хевирин чидирипкен.

Чамдык школаларда музей-булуңнар чыып алган чүүлдериниң кадагалалын экижитпейн турарындан, үрелир, чидер, чамдык кижилерниң холунче дамчыыр чижектер бар. Элээн хөй албан организация, бүдүрүлге черлеринде эге организациялар тургустунмаан. Ниитилел кежигүннериниң саны районда кончуг эвээш.

Конференция шүгүмчүлелдиң болгаш бот-шүгүмчүлелдиң адаа-биле эрткен болгаш моон соңгаар чорудар ажылдарны тодаргай айыткан доктаалды хүлээп алган.

Культураның болгаш төөгүнүң тураскаалдарын камгалаар район ниитилелиниң чөвүлелин база президиум соңгаан. Президиумнуң даргазынга К. Кызыл-оол соңгуткан.

М. СЕВЕН.

ШЫЛГАРАҢГАЙ ЧОГААЛ

В. И. Ленинниң „Шаап халдакчы материализмниң ужур-дузазының дугайында“ деп чүүлүн парлаандан бээр 50 чыл болган

В. И. Ленинниң шылгараңгай ажылы—«Шаап халдакчы материализмниң ужур-дузазының дугайында» деп чүүлүн парлаандан бээр 50 чыл болган. Ол ажыл дээрге ленинчи философтуг чагыг болган. Ол ажыл, Ленинниң өске-даа чогаалдары дег, партияның идейлиг амыдыралының, ооң революстуг чаартыкчы ажыл-чорудулгазының төвүнге турган болгаш артар-даа.

«Шаап халдакчы материализмниң ужур-дузазының дугайында» деп ажылга бистиң кошкаш кынмас доктаамал сонуургалывыстың ужуру чүдел? Хемчээли улуг эвес бо чүүлге Ленин кижи төрелгетенниң политиктиг, социал болгаш угаан-бодал амыдыралынга чаа үе-чаданы ажыткан Октябрьның соонда партияның идеологтуг ажылының эң чугула айтырыгларын, марксисчи-ленинчи философияны хөгжүдериниң сорулгаларын салган.

Ленинниң ол чүүлү демиселдиң сагыш-сеткили, партийжи бедик бодал, марксизмни чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүдеринче чүткүл-биле сиңниккен. Чартык чүс чыл мурнундаазы ышкаш, ам-даа ол ажыл философияда идеализмге болгаш фидеизмге удур, совет кижилерниң материалистиг мировоззрениезин, коммунистиг ханы үзел-бодалын хевирлээриниң идейлиг дайынчы чепсээ болур. «Ленинниң идейлиг номналын барымдаалавышаан, коммунистиг тургузуушкунунуң өйү келген айтырыгларын шиитпирлээринге бодунуң кол сорулгазын ленинчи бодалдарның, ленинчи методологияның үндезиннеринден дилеп тывары эң чугула деп партия көрүп турар» деп, партияның XXIV съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинге эш Л. И. Брежнев чугаалаан.

«Шаап халдакчы материализмниң ужур-дузазының дугайында» деп чүүлдү Ленин 1922 чылдың мартта, бистиң партиявыстың XI съездизиниң бүдүүзүнде бижээн. Ол үеде теоретиктиг айтырыглар талазы-биле марксизмге удур угланыышкыннар идепкейжээн, идеализмни пропагандалаары күштелген. Социалистиг революцияның түңнелинде эрге-чагыргадан дүшкен дарлакчы аңгылар демисел чокка дүжүп бербейн турган. «Бистиң сорулгавыс болза, капиталистерниң бүгү удурланыышкынын сый шаавары болур. Ол дээрге чүгле шериг, политиктиг удурланыышкын эвес, а харын эң ханы болгаш эң күштүг идейлиг удурланыышкын болур» деп, Ленин айтып чораан.

Ол үеде буржуаз идеологияның идепкейжээни тавары эвес. Ол дээрге социализм биле капитализмниң аңгы талазы-биле чидиг демиселиниң, тиилеттирген дарлакчы аңгыларның идеологияга бодунуң туружун камгалап арттырар дээн оралдажыышкынының илергейлээшкини болган. Янзы-бүрү буржуаз үзел-бодалдар-биле, «чөөн» болгаш барыын ревизионизм-биле чидиг демиселге Ленинге удурткан бистиң партиявыс идепкейлиг теоретиктиг база идеологтуг ажылды чорудуп, марксисчи кадрларны белеткеп турган. Ол үеде Социалистиг академия, Я. М. Свердлов аттыг Коммунистиг университет болгаш өске-даа өөредилге черлерин ажыткан. Аңаа партияның теоретиктиг кадрларын белеткеп турган.

Марксисчи-ленинчи теорияны пропагандалаарынга болгаш хөгжүдеринге улуг рольду 1922 чылдың эгезинде тургускан «Под знаменем марксизма» деп журнал ойнаар ужурлуг турган. Чаа тургустунган философчу журналдың ужур-дузазын үнелевишаан, ооң үшкү дугаарынга бодунуң чүүлүн Ленин бижээн. Ол чүүл философия талазы-биле марксисчи-ленинчи бүгү ажыл-чорудулганың программныг документизи болган. Ол чүүл болза, Ленинниң «Материализм болгаш эмпириокритицизм», «Философия кыдырааштары» деп ажылдарының дорт уланчызы болур.

Философия талазы-биле бистиң сорулгаларывысты тодаратпышаан, бо чүүлүнге Ленин кол кичээнгейни материалистиг диалектиканы хөгжүдериниң айтырыгларынче угландырган. Чүге дээрге социалистиг революция болгаш чаа ниитилелдиң тургузуушкуну марксистерниң мурнунга чаа, нарын хөй айтырыгны тургузуп келген. Чүгле диалектиктиг методту ыяк шиңгээдип алгаш, амыдыралдың болуушкуннарының ужур-утказын хандыр билип алгаш, партияның шын политиказын ажылдап кылып болур. Философтарның мурнунга Ленинниң салган сорулгазы болза: Гегельдиң диалектиказын материалистиг үзел-бодал-биле холбап, доктаамал өөренири болур. Өскээр чугаалаарга, Маркстың «Капитал» болгаш өске-даа ажылдарынга ажыглааны диалектиканы өөренирин Ленин чугулалап айыткан.

Өртемчейни болгаш ында болуп турар өскерлиишкиннерни билип алырынга күчүлүг чепсек болза, диалектиктиг метод дээрзин Ленин онзалап демдеглеп чораан. Гегельдиң диалектиказын Маркс материалисчи ёзу-биле билип, ону ажыглап турганынга даянмышаан, ол диалектиканы бүгү тала-биле сайзырадып хөгжүдер ужурлуг бис дээрзин Ленин бижээн. Журналга Гегельдиң кол-кол ажылдарындан үзүндүнү парлап, ону материалисчи ёзу-биле тайылбырлаары, ук диалектиканы Маркстың ажыглаанын тода көргүзер, чаа төөгүнүң экономиктиг, политиктиг харылзааларының диалектиказын ук чүүлдерге үндезилеп тайылбырлаар сорулганы Ленин салган.

Ленинниң философия талазы-биле ажылдары дээрге чөрүлдээниң янзы-бүрү талаларга ужур-утказын чогаадыкчы ёзу-биле илередириниң, ону чаа ниитилелди тургузарының практиктиг сорулгалары-биле холбаарының кайгамчык үлегер-чижээ болур.

Марксисчи диалектиканың айтырыгларын Ленинниң чугулалап көргениниң база бир чылдагааны мындыг. Буржуаз мировоззрениениң буурап дүжүп турганы үеде бойдус эртемнеринге улуг ажыдыышкыннар кылдынган. Эртемниң чедиишкиннерин буржуаз философтар реаксылыг сорулгага ажыглап турган. Ынчангаш бойдус эртемин диалектикага болгаш эртем талазы-биле билип алыышкынга үндезилеп хөгжүдери чугула турган. Ынчаарда бойдус шинчилекчилери чижек-фактыларны диалектикага үндезилеп тайылбырлаарынга сонуургалдыг турган. Ынчангаш теория талазы-биле угаазылап бодаарының хевири — диалектика эртем-билигниң ол адырынга база төөгүлүг чугула чүүл апарган. «Шаап халдакчы материализмниң ужур-дузазының дугайында» чүүлде ындыг бодал сиңниккен.

«Философтуг ылап бадыткал чокта кандыг-даа бойдус эртеми, кандыг-даа материализм буржуаз идеяларның шаап халдаашкынынга, делегейни буржуаз ёзу-биле хүлээп көөрүнге удур демиселге тиилеп шыдавас. Ол демиселге тиилээр болгаш ону эчизинге чедирер төлээде бойдус шинчилекчизи материалист, Маркстың нүүрүнде көзүлген ындыг материализмниң угаазылалдыг талалакчызы, азы диалектиктиг материалист болур ужурлуг» деп, Ленин бижээн.

Марксисчи диалектиканы оюп эртип болбас, диалектика чокта материализм бодунуң идейлиг удурланыкчызы — идеализмни тиилеп шыдавас, диалектика чокта шинчилекчилер бойдус эртеминде «чаа революциядан» шын түңнел үндүрүп шыдавас дээрзин ук чүүл чугаалап турар.

Диалектиктиг материализмниң туруштарынга философия биле бойдус эртеминиң эвилели бистиң эртемивистиң хөгжүлдезиниң кол угланыышкыны болур, аңаа бис чоргаарланып турар бис. Философтарның амгы бойдус шинчилекчилери-биле эвилелин быжыглаар болгаш сайзырадыр дугайында ленинчи чагыгны боттандырарының кол аргазы амгы эртемниң методологиязын болгаш логиканы ажылдап кылыры болур. Чүге дээрге философия бойдус эртеминге бодунуң салдарын мировоззрениени база методологияны дамчыштыр чедирип турар. Философтарның болгаш бойдус шинчилекчилериниң аразынга сырый харылзааны тургузар дугайында Ленинниң бодалы ам, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң үезинде, каҗан эртем шуут-ла бүдүрүкчү күш болур аргазын бедиткен үеде улам чугула ужур-дузалыг болу берген.

Амгы үениң ниитилел амыдыралы кайгамчык нарын болгаш хөй талалыг апарган. Чаа болуушкуннарга бүзүрелдиг үг-шигни тудар, оларны шын үнелээр, практиктиг шын түңнелдерни кылыр төлээде, марксисчи-ленинчи теорияны хандыр өөренири, диалектика ёзугаар бодаары бистиң кадрларывыстан негеттинип турар. СЭКП-ның XXIV съездизиниң шиитпирлери дээрге бистиң партиявыстың ленинчи материалистиг диалектиканың методун амгы ниитилел практиказынга шын ажыглааның чижээ болур.

* * *

Ленинниң «Шаап халдакчы материализмниң ужур-дузазының дугайында» деп ажылы бижиттинген үеде марксизм-ленинизмниң хөй санныг дайзыннары-биле политиктиг, идеологтуг чидиг демисел чоруп турган. Янзы-бүрү ревизионисчи үзелдерге удур ойтур шавыышкынны бээри негеттинип турган. Чүге дээрге олар марксисчи-ленинчи теорияга удур, социалистиг тургузуушкунуң практиказын буруу шаап турган. Ынчангаш партияның принципиалдыг туружун камгалаары чугула турган.

Ол айтырыгны шиитпирлээрде, революстуг пролетариаттың партиязы болур марксисчи партияның стратегиязының болгаш тактиказының ниити принциптерин, ниитилелди чаартырынга ажылчын аңгының ролюнуң болгаш ужур-дузазының дугайында партийжи өөредилгени удуртулга болдурары чугула деп Ленин айыткан. Партия биле ажылчы чоннарның, ажылчын аңгының партиязы биле ажылчын аңгының бодунуң база аңаа каттыжып турар өске-даа аңгыларның болгаш социал бөлүктерниң аразында харылзааларны Ленин ханызы-биле чырыткан.

Бистиң чуртувустуң болгаш социалистиг системаның өске-даа чурттарының хөгжүлдези ленинчи өттүр көрүүшкүнну база катап бадыткап турар. Коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларын чедиишкиниг шиитпирлээрде коммунистер-биле ажылчын массаларның харылзаазын улам быжыглаары чугула дээрзин дуржулга бадыткаан.

Ленинниң чүүлү калбан массаларның материалистиг мировоззрениезин ажылдап кылырының нарын, берге херээнге шын угланыышкынны партияга берген. Шажын-чүдүлгеге, бүдүүлүк бодалдарга удур демиселди дээштиг чорударда эрги ниитилел харылзааларын үндезинни-биле узуткаары чугула деп марксисчи Ленинниң ажылдары бадыткап турар. Шажын-биле демиселге эренгей чырыдыышкынныг ажыл дуза катпас дээрзин Ленин өөредип чораан.

Шажын-биле демисежип билир херек деп сөстер Ленинге хамааржыр. Ону чедип алыр дизе, шажын-биле демиселди аңгы демиселиниң тодаргай практиказы-биле холбаары чугула. Ынчаарда шажынның социал дазылдарын тура тыртып болур. Ленинчи ол бодал ам-даа ужур-дузазын чидирбээн. Шажынга чүдүүр эргиниң артыышкынынга удур демисел дээрге ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң чарылбас кезээ деп партия көрүп турар.

Ленинчи идеяларны чогаадыкчы ёзу-биле уламчылаары болгаш хөгжүдери, философияның партийжи болурунуң принцивин барымдаалаары, СЭКП-ның XXIV съездизиниң шиитпирлеринге үндезилеп марксисчи теорияның өйү келген айтырыгларын сайгарары — бистиң теоретик кадрларывыстың, идеология ажылдакчыларывыстың кол сорулгазы ол. «Шаап халдакчы материализмниң ужур-дузазының дугайында» деп ажыл бисти чайгылыш чок бурунгаарлаарынга, перспективаны баш удур көөрүнге өөредип турар. Ол ам-даа бистиң идеологтуг ажылывыстың программазы болуп артпышаан.

А. ОКУЛОВ,
философия эртемнериниң доктору.

КУБА. Чаа сезоннуң чигир үнүжүнүң ажаап алыышкыны болгаш ажылдап кылыышкыны чедиишкиниг чоруп турар. «Сафра ажылын дүргедедир, ону эрте доозар»— мындыг лозуң-биле чигир үнүжүнүң кезикчилери болгаш чигир ажылдап кылыр заводтарның ажылчыннары ажылдап турар. 1972 чылдың дүжүдүн чаашкын сезонунуң эгелээриниң бетинде ажаап алыр болгаш ажылдап кылыр деп сорулга чурттуң мурнунга салдынган. Чаашкын сезону эгелээн үеде чигирниң үнүште сүгзүн-хоолузу элээн кудулаар болгаш плантацияларга ажылдаары бергедээр.

ЧУРУКТА: «Рапульфо Лейва» (Орьенте можу) чигир заводунуң плантацияларында чигир үнүжүн кезип турары.

Е. АЛЕКСЕЕВТИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Патриоттарның халдаашкыны

ХАНОЙ. (СЭТА). Индий-Кыдаттың патриоттары америк болгаш чалча шериглерге удур дайынчы чорудулгаларын чедиишкиниг үргүлчүлеп турар.

«Куан дой нян зан» солуннуң шериг медээзинде дыңнатканы-биле алырга, февраль 16-дан 17-же дүне Мурнуу Вьетнамны хостаарының Улусчу чепсектиг күштериниң дайынчылары Хюэ хоорайдан мурнуу-чөөн талаже 25 километр ырак турар сайгон чалча армияның 54-кү полугунуң шериг баазазынче халдаан. Патриоттар дайзынның 200 ажыг солдадын чыскаалдан үндүрген, аар 8 боону болгаш 5 пулемётту узуткаан.

Мурнуу-вьетнам патриоттар Ланшонда чалча армияның шериг баазазынга согугну тавараштырган болгаш дайзынның Танбада туружунче халдааш, аңаа дириг күш болгаш техника талазы-биле улуг чидириглерни чедирген. Патриоттар Фулок уездиде (Тхыатхиен можу) чалча шериглерниң туружунга согугларны база тавараштырган. Дайзын 300 ажыг солдадын өлүртүп база балыглаттырып кагараан. Аар 11 боону болгаш 7 шериг машиназын чок кылган. Патриоттар стратегия талазы-биле чугула көвүргүнү буза тевискен.

Февральдың сөөлгү хүннеринде патриоттар Виньлонг, Чавинь, Сокчанг болгаш Зядинь можуларда дайзынның быжыглал пунктуларын үргүлчү боолап келген.

Март 7-8-те лаос патриоттар Паксе хоорайның чоогунда Банлаонрам быжыглал пунктудан барыын үзелдиг күштерниң бөлүглелин үндүр сывырган. Монтфучиенгте барыын үзелдиг күштерниң туружун артиллерия-биле база боолаан.

Аныяктар ортузунда ажыл чоктар

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның ажылчы аныяктарының байдалы улам-на аартап бар чоруур. 550 муң француз ажыл чоктарның 220 муңунуң хары 25 четпээн. Бо чылдың сентябрьда школаларның 240 муң доозукчулары тускай профессионал белеткел чок болганда ажыл дилеп тывар айтырыгга база таваржыр. Күш-ажыл конфедерациязы 1972 чылдың майын ажылчы аныяктарның демиселиниң айы болдурар деп кыйгырган.

Токионуң бедик тудуглары

Токио хоорайның планнаашкын талазы-биле чөвүлели Японияга эң-не бедик тудуг болур 55 каът бажыңны тудар төлевилелди бадылаан. Ол бажың Синдзюку дээр демир-оруук вокзалының чанынга туттунар. Ооң тудуу 1974 чылда доостур. Бажыңның бедии 288 метрге деӊ.

Японияга бедик бажыңнарны чоокта чаа тудуп эгелээн. 1964 чылга чедир чурттаар бажыңнары 6—7 каът, а албан черлериниң бажыңнары 10 каъттан эртпес турган. Ооң ындыг кызыгаарлаашкынының чылдагааны япон ортулуктарга үргүлчү болур чер шимчээшкиннери-биле тайылбырлаттынар. Бажыңны төлевилээриниң болгаш тудуг материалдарын белеткеп кылырының талазы-биле сөөлгү үениң чедиишкиннери эргиде турган кызыгаарлаашкынны эде көөр арганы берген. Чер шимчээшкини бедик тудугларга «коргунчуг эвес» апарган деп чүвени япон тудугжулар көргүзүп шыдаан.

Тудуг компаниялары бедик бажыңнар тудуп болур апарган арганы калбаа-биле ажыглап эгелээн. Сөөлгү чылдарда албан чери болур 36 каът бажыңны туткан. Ооң бедии 147 метр. Оон аңгыда Минатоку районунда 152 метр бедик 40 каът бажың, Синдзюкуда «Кэйо плаза» дээр 47 каът аалчылар бажыңы база бар апарган.

Япон тудугжулар бо чедиишкиннерге доктаавайн чаа-чаа төлевилелдерни кылып турар. Оларның бирээзинде 70 каът бажың тудары көрдүнген. Японияда амыдыызында эң бедик тудуг Токиода туткан 313 метр телебашня болур. Ынчалза-даа удавас оон бедик башня база бар болу бээр.

В. ДРОЗДОВ.
(СЭТА-ның корр.).

Делегей бо хүннерде

КНО-нуң бөлүктеринде чүнүң дугайын чугаалажып турарыл?

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Бо хүннерде кыдат удуртулга Вашингтон-биле чоокшулажырынче бодунуң угланыышкынын Азияның чурттарының мурнунга ылаңгыя Индий-Кыдатта америк агрессияга удур демиселди чорудуп турар ол күрүнелерниң мурнунга кандыг-бир арга-биле шыназыктырар дээш күжениишкиннерни салып турарынче кичээнгейни КНО-нуң дипломаттыг бөлүктери угландырып турар. Мааңаа холбаштыр ылаңгыя ВДР-ден орук аайы-биле Шанхайда чоруп турар ызыгуур салгакчызы Нородом Сианук АКШ-тың президентизи Кыдатка чораан соонда КУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң премьери Ханойга чораан дээрзин Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизинге медеглээн.

Бо дипломаттыг бөлүктерниң демдеглеп турары-биле алырга кыдат тала «Никсон—Чжоу Энь-лайның дыңнадыында» хүлээп алдынган хүлээлгелерниң бодунга хамаарыышкан кезиин амыдыралга боттандырып эгелээни тодаргай-дыр. Кыдаттың Канадада чаа элчини Яо Куан Оттавада чедип келген дугайында дыңнадыг алдынган. Яо Куан ооң мурнунда Варшавага кыдат элчин болуп турган. Яо Куан доктаамал харылзааларны тургускаш, Вашингтоннуң болгаш Пекинниң аразында харылзаажылга звенозу болур боор деп КНО-нуң дипломаттыг бөлүктери бодап турар. Ол харылзааларның дугайын Шанхай дыңнадыгда сагындырган болгай. Чогум-на харын Яо Куанны Оттаваже томуйлааны 1959 чылдан эгелээш Варшавага америк-кыдат ужуражыышкыннарны чорударынга ооң идепкейлиг киржип турганы ол факты-биле ында холбаштырып турар.

Бүдүрүлгени хаар дээн

БОНН. (СЭТА). Дуйсбургта Клекнерниң концернинге хамааржыр «Хаспе» дээр металлургия заводунуң дирекция чери бүдүрүлгени хаар дугайында шиитпирни хүлээп алган. Ооң цехтеринде 3.240 кижи ажылдап турар. Дирекция чери бодунуң үндүрген шиитпирин экономиктиг байдалдың дорайтааны болгаш ооң уламындан тургустунуп келген бергелер-биле тайылбырлап турар.

Машина тудуушкуну болгаш металлургия үлетпүрү Барыын талада саң-хөө кризизиниң чидигленгенинин салдарынга онза таварышкан барыын-германа индустрияның ындыг адырларынга хамааржып турар.

Дөпчү медээлер

★ КАИР. (СЭТА). Египеттиң президентизи Анвар Садат Сауд Аравияга болгаш Кувейтиге албан ёзузунуң аянчоруун кылып чораан Каирде чанып келген. А Садат Ливанга болгаш Сирияга удур Израильдиң үргүлчүлеп турар агрессчи үүлгедиглеринге холбаштыр Чоокку Чөөн чүкте байдалды, а ол ышкаш кайызынга-даа сонуургалдыг өске-даа айтырыгларны ол чурттарның удуртукчулары-биле чугаалажып көрген.

★ САНТЬЯГО. (СЭТА). Чилиниң күрүне чес корпорациязы «Анаконда» дээр америк компанияның болгаш ооң Чилиде салбырларының эт-хөреңгизинге, ооң агар саннарынга хоруушкунну тургускан. Ол дугайын күрүне саң-хөө контроль чөвүлелиниң даргазы Эдуардо Новоа парлалга конференциязынга дыңнаткан.

★ ХАНОЙ. Сайгон чалча армияда ырбакчыларның саны улам көвүдеп турар. Парлалганың хосталга агентилелиниң дыңнатканы-биле алырга, Бенче можуга февральдың чүгле 9-тан 18-ке чедир үеде бежин чалча армияның 7-ги дивизиязының 152 солдат, офицери Бенчань шериг баазазындан ырбап дескен.

Эрткен чылын сайгон чалча армиядан 40 муң ажыг шериг албанныглар ырбап дескен.

Израиль агрессорлар үүлгетпишаан

Израиль дайынзырактар Ливанның девискээринче халдап кирген база Сирияга удур чепсектиг чөңгээни кылгаш, кожазы араб күрүнелерге удур чаа кемниг үүлгедиглерни үүлгеткен. Чаа агрессчи үүлгедиглер делегей хөй-ниитизиниң килеңниг сеткил-сагыжын хайныктырган. Израиль бодунуң догуннаашкынын болгаш айыыл чок чоруун камгалап турар дээр чүвениң дугайында хоозун бодалын шуут сойгалаткан: ооң политиказының ужур-утказы болза делегей сионизминиң болгаш бодунуң өмээржикчизи АКШ-тың идепкейлиг деткимчези-биле чорудуп турары дайын авантюраларын база күш-биле эжелээр чоруун үргүлчүлээринде болур.

1967 чылда израиль агрессияның соонда чүс-чүс муң арабтар эжелеткен девискээрлерден Иорданияже болгаш өске-даа араб чурттарже дезип чоруур ужурга таварышкан. Израиль эрге-чагыргалар арабтарның 16 муң чурттаар бажыңын үрегдээн, Иордан хемниң барыын талакы эриинге, Голлан бедиктеринге болгаш Газа секторунга 51 израиль суурну тургускан. Синайда элезинниг ховуда албадал лагерьлеринче муң-муң арабтарны сүрүп киирген, комендант шагын үрээн дээр чылдак-биле чүс-чүс патриоттарны өлүрген. Араб черлерин эжелеп алгаш израиль агрессорлар делегей хөй-ниитизиниң бодалын, КНО-нуң шиитпирлерин калчаалыы-биле дорамчылап турар. Оларның политиказы болза Чоокку Чөөн чүкте дүшкүүрлүг чоруктуң чылдагааны болуп турар. Израиль эжелекчилерниң эжелекчи чүткүлдерин АКШ-тың талазындан шуут деткип, күткүвээн болза Израиль Чоокку Чөөн чүк кризизин таарыштыр шиитпирлээр херекке удурланып шыдавас турган ийик. АКШ ол агрессорларга шериг-политиктиг болгаш экономиктиг дузаламчыны соксаал чок күштелдирип, шаап халдаар чепсек-биле хандырарын көвүдедип турар.

ЧУРУКТА: Синайда израиль солдаттарның өөредилгезин дүргедеткен темпилер-биле чорудуп турары.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

«Көдээ тудуг» трестиң коллективи бүдүрүлгечи эки көргүзүглери-биле кады хөй-нитти ажылынга база мактадып турар. Ажылдаар чериниң шевергииниң, өрээлдерни көрүштүг шимээриниң, эстетиктиг кижизидилгениң талазы-биле килдистер аразында чарыштыг.

Коллективте «Шевер холдар» делгелгезинге 25 кижи киришкен. Ол делгелгеде: даараан, аргып шокарлаан, ыяштан чазап кылган чүүлдер, фотография, кулинария болгаш бичии уруглар кылыглары кирген.

ЧУРУКТА: делгелге залы.

В. ФУНТИКОВТУҢ фотозу.

Солун чүүлдер

МУЗЕЙДЕ МУЗЕЙ

Алдынналп каан чес пластинка политехниктиг музейниң төөгүзүнде база бир төөгүлүг болуушкунуң дугайын херечилеп турар. (Ук музей бо чылын 100 чыл оюн демдеглээр). Ол демирип кончуг шевер кылдыр оюп бижээн. Музейниң чаа корпузунуң тудуун эгелээнин ында чугаалап турар. Тудуг ажылдары 1887 чылдың май 30-де эгелээн. Дашчының дериг-херекселдериниң хүлерден кылган моделин тудугжулар хананы үттээш, шыгжап каан. Ооң соонда он чыл эрткенде, септелге үезинде, тураскаалдыг модельди улус тып алган. Ону музейге шыгжаары-биле дужааган.

Шак ындыг шуткуп каан модель чүгле чаңгыс ол деп улус санап келген. Ленинград эрмитажының ажылдакчылары шак ындыг мөңгүннеп каан модельди москвачыларга белекке берген.

Музейниң чаа бажыңының тудуу эгелээн хүнде хүндүлүг аалчыларга белек кылдыр модельди бергени чадавас деп санап турар.

Алдынналп каан пластинка болгаш хүлер модель политехниктиг музейниң эң солун коллекцияларының бирээзинге санадып турар. Музейде чыгдынган чүүлдерниң (шупту 60 хире экспонат) аразында сураглыг эртемденнерниң, Совет Эвилелиниң болгаш даштыкы чурттарның бүдүрүлге черлериниң белектери бар. Эрткен болгаш амгы чүс чылдың эң ховар экспонаттарын моон көрүп болур. Политехниктиг музейниң өрээлинде чыгдынган коллекцияны — музейде музей деп адап болур.

В. МОЛЧАНОВ,
СЭТА-ның корр.

—◆—

АК-КӨК ЭКРАНГА

МОСКВАДАН

12.00—Дамчыдылганың программазы. 12.05— Сөөлгү медээлер. 12.15— «Кадыкшылга» Эртем-тайылбырлыг программа. 12.45—«Карусель». Теле-тайылбыр. 13.30— Школачыларга. «Будильник». Мурманскиден дамчыдылга. 14.00— Фигуралыг чуңгулаашкын талазы-биле делегей чемпионады. Калгаридан дамчыдылга. Канада. (Бижидилге) 15.00— 15.10— Чапсар. 15.10— Фигуралыг чуңгулаашкын талазы-биле делегей чемпионады. Канаданың Калгаридан дамчыдылга. (Бижидилге). 16.10— «Экии, Мария!». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 17.15— Сөөлгү медээлер.

КЫЗЫЛДАН

17.30— «Шолбанчыгаш» Уругларга программа. 17.50— Уругларга фильм. «Бөдүүн чажыттар» 18.10— Ада-иелерге дамчыдылга. 18.40—«Ыры бисти аппар чор» Музыкалыг телефильм.

МОСКВАДАН

19.00— «Кино аян-чорукчуларның клуву» 20.00—М. Горький — «Яков Богомолов». Совет армияның Төп театрындан шииҗи. 21.45—«Кижи болгаш хоойлу». Дамчыдылганы юридиктиг эртемнерниң доктору профессор Ю. М. Ткачевский чорудар. 22.05—«Силерниң саналыңар». Көрүкчүлерниң чагаазын ёзугаар концерт. 23.00—23.30 — «Үе». Информастыг программа.

МАРТ 13-ТЕ

19.00—Телемедээлер. 19.15— Уругларга фильм. «Циркке таварылга». 19.30—«СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга». Дамчыдылга. 19.50—«Тиктен эгелээр». Документалдыг фильм. 20.10— Телемедээлер. 20.25— Чарлалдар, реклама. 20.30 — «Мая Кристалинская ырлап тур». Фильм-концерт. 21.05—22.30— «Ырак душтук». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

агаар

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге хар чаар. Даг черлерге 3—8, өске черлерге 8—13 градус соок. Кызылга шоолуг борааннавас. 8—10 градус соок болур.

КИНО

МАРТ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Узун уктуг Пеппи» 10, «Улуг ынакшыл» 11.45, 13.30, 15.15, 17, 18.45, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киночыынды 10, «Софья Грушко» 11.20, 13.10, 15, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Уругларга дириг-чуруктар 9, 14, «Шулбустуң чалчалары» 10.40, 15.40, «Ийи хүлүмзүрүг» 12.20, 17.20, 19, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Россия империязының дүжүлгезин болгаш база катап туттурбастар» (1-ги, 2-ги кезектери) 10, 12.30, 15.05, «Өлүмнүг дайзын» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КОМПЛЕКСТИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Сапыктыг моортай» 13, 15, 17 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Үш херечи» 15, 17, Уругларга диригчуруктар 13 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: Киночыынды 12, «Туманныг дүне» 14, 17 шактарда.

МАРТ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Антрацит» 10, 11.45, 13.30, 15.15, 17, 18.45, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ийи хүлүмзүрүг» 15, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Сапыктыг моортайның чаа ужуралдары» 10, 20, 14, «Бистиң үениң маадыры» (1-ги, 2-ги кезектери) 15.40, «Улуг ынакшыл» 12.10, 19.10, 21 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кижиниң салым-чолу» 15.30, «Хедерни томаартканы» (1-ги, 2-ги кезектери) 17.30, 20 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Өлүмнүг дайзын» 18.30, 20.30 шактарда.

«КОМПЛЕКСТИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Россия империязының дүжүлгезин болгаш база катап туттурбастар» (1-ги 2-ги кезектери) 18.20, 20.50 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Тройка» 18.30, 20.30 шактарда.

Аваларга

Орай каксы кадай кижи
Оруум доза калгып орду
Чайлай баскаш, эртип чыда,
Чазык арнын танып кагдым.
Мендилешкеш тура дүштүм
Мени орта танываан боор,
— Экии! — дээштиң арнымдыва
Ээлдээ кончуг көрнүп келгеш:
— Поок-хайт ыңай, чөгенчиимни
Мону безин танывас—дээш,
Аржылының ужу-биле
Арнын чазай чоткулай-дыр.
— Кырган кайы чедер дээнил?
Кышкы сооктуң күштүүн
көрем.
— Ону чоор сен, оглукужуум,
Олчаң чүл?— деп айтырзыңза,
Эмчиде дем кенин уруг
Эрткен дүне божупкан-дыр.
Оглум оглун көрүксээштиң
Олче калгып бадарым ол...
Орай каксы кадай кижи
Оруун улап чорувутту.
Айда, чылда көрүшпээн дег,
Аваммы мен сактып келдим.
Аваларның изиг чүрээ
Ажы-төл дээш амыр көрбес,
Чамбы диппте аваларга
Чайынныг дээр хүннеп турзун!

Моңгуш ДОРЖУ.

СЭТА-ның медээлери

ХЕРСОН. Херсоннуң хөвеңсаазын комбинадының бирги фабриказының цегинге сураглыг пөс-таавычы А. П. Савельева дугайында хуудус үндүрген. ССРЭ-ниң 50 чылынга тураскааган чарышка киришкиш, тоску беш чылдың ийиги чылының эгезинден тура пландан ажыр үш муң метр пөстү ол бүдүрген. Тоску беш чылдың эгезинден тура пландан дашкаар 17 муң 300 метрни ол бүдүрген.

* * *

ВОЛГОГРАД. Волгоградтың трактор заводунуң Культура ордузунда музыкага сонуургалдыгларның клувун организастаан.

Клубтуң дыңнакчылары — дарганнар, каң эзилдирикчилери, эптекчилер. Олар баштайгы кичээлдерге Бетховен, Бородин, Мусоргский, Чайковский ышкаш сураглыг композиторларның чогаал ажыл-чорудулгазы-биле таныжкан. Ук композиторларның чогаалдарын Культура ордузунуң бот-тывынгыр артистери күүсеткен. Клубка кичээлдер ийи чыл уламчылаар.

* * *

СИМФЕРОПОЛЬ. ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюу Крымның ажылчы чонунга онзагай боор турар. Крымның педагогика институдунуң баазазынга Симферополь университетин ажыткан.

АҢЧЫНЫҢ ОГЛУ

1971 ЧЫЛДЫҢ август айда тарааны кидин түлүк ажаап ап турган чүве. Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының Бай-Даг белинде тараа шөлүнге комбайннар диңмиреп-ле турган. Ажылдавайн турар техника-даа, кижи-даа чок. Ынчалза-даа тараа шөлүнүң ортузунда бир-ле комбайн шимчевейн турган. Аңаа чедип кээривиске, комбайнерниң арны хөлүге берген тур.

«Экии!» деп мендилээривиске, бир-ле чүвени дыңналыр, дыңналбас кылдыр думчуктай химиренип кагды.

— Канчап баадың, Николай?— дижип, өске комбайнерлер оортан-моортан айтыргылады.

— Үрелген, чогум чүзү ийик, тыппайн-дыр мен.

Механизаторлар комбайнны дескинип, ол-бо черлерин харагылап, ээриндерин дыңнадып, кошкадып көрдүлер. Далашкан улус ындыг ыйнаан, ынчалза-даа комбайнның үрелик черин тыппадылар.

— Ойт, Николай, «Дүрген дуза» машиназы чоруп ор — дишкеш, механизаторлар боттарының комбайннарынче тарап чорупканнар.

«Техпом» деп бижиктиг, көжүп чоруур мастерскаялыг машина келди. Ооң кабиназындан кончуг аныяк, карак шилдиг, бажын бокс дээр чазаг-биле даартып алган эр үнүп келди. Келген кижи комбайнга баргаш, ооң хөделдирикчизиниң ажылдаарын аажок кичээнгейлиг дыңнап тур. «Дүрген ажылдат!», «Оожум ажылдат!» дигилээр-даа. Оон:

— Муфта сөгүлген, клапаннар кыргылган-дыр. Таптыг дыңнадаан. Николай, окпези аарыг кижи ышкаш, чөдүрүп, каккырып турганын — деп чугаалады.

— Ам канчаар мен, Самдаң Сурунгуевич?

— Үрелген кезектерни дораан солуур херек. Сен дүрген адырып тур, мен хап баргаш, оларны эккээйн, оон ийилээ кыла шаап бис.

— Хамык шүүделди мээң күселим-биле-даа дуглаза ажырбас, Самдаң Сурунгуевич.

— Сенде буруу чок, тараа шөлү дески эвес болган-дыр. Че, харын, дүрген хөдел, мен хаптым.

Николай Поникаровтуң арны чырып келгеш, биске чугаалады:

— Бистиң «эмчивис» ол боор, хөделдирикчилер эмчизи аан. Билири-даа, «эмнээри-даа» кончуг эр. Бодунуң кижизи база эки, ынчангаш ону кончуг хүндүлээр бис.

Хөделдирикчилер «эмчизи»-биле номчукчуларны таныштырар дээш, демги карак шилдиг аныяк оолдуң амы-чуртун, оңу дедир истеп чоруп кагдым.

2.

Белбей сумузунуң Чодураалыг арбанының даргазы Салчак Сурунгур Каа-Хемниң барык-ла бажынга чурттап турган. Сурунгур бай-шыырак эвес, ынчалза-даа бодунуң чуртталгазын таарыштыр тургузуп алганы эки. Сурунгур шынап-ла оккур-сурун-даа, аргазынче үнгеш, аңын адып эккээр; хеминче киргеш, балыын уштуп эккээр. Оон бир кончуг ынак чүвези мөгешыырак аъттар өстүрери, ооңбиле чиң дээри.

1942 чыл, август. Совет Эвилелиниң улузунуң немец фашизмге удур Ада-чурттуң Улуг дайынны эгелээнден бээр бир чыл ашкан турган. Сурунгур арбанының араттарыбиле кады фронтуже чорудар аң шыырак аъттарны, чыгдынган белектерни Белбейге чедиришкеш, чанып келгеш, кадайынга:

— Бистиң Калчан-Шилгивис биле Мөге-Доруувусту Кызыл Шеригниң төлээзи офицер магадап хүлээп алды, эки аъттар өстүрүп бергени дээш мээң холумну ол дыңзыг тутту — деп өөрүшкүзүн илереткен.

— Кызыл Шеригге ам дузалавайн, кажан дузалаарыл — деп, Анна Ойнаарак улажып чугаалаан.

Сурунгур кадайындан база айтырган.

— Хондур аннааш келийн бе?

— Дыка ыравас, үр болу бербес сен — деп, Ойнаарак чүгле ону чагаан.

Сурунгур дүүн кежээ-ле адып алган сыынының эъдин Дошпер-Доруунга коштааш, чедип алган, аъды-даа, боду-даа турупкан, ынчалза-даа олчалыг омак чанып келген.

— Экии, аңчы! Ужа!— деп, суму чагырганындан келген Самбуушка олче холун сунган. Оон улай чугаалаан:

— Аңчы кижи амыр-даа чүве-дирем, кадайы бөжүүр дей бээрге, таңдызынче үнгеш, аңын адып эккээр..

1942 чылдың август айның 21-де Каа-Хем бажы Чодураалыгга төрүттүнген оолду Самдаң деп адаан.

* * *

САРЫГ-СЕПТЕ «Октябрь 14 чылы» колхозтуң тарыга шөлү школаның мырыңай чоогунда. Бир-ле хүн аңаа трактор чедип келгеш, чер андара берген. Бичии Самдаң оолдар-биле кады баргаш, ол хуулгаазын этти магадап көрүп турган. Трактор дээрге, калбак хавактыг, дашка ышкаш-уаут кылаң карактарлыг, хендирбези болур черде хоолайдан көк ыш үндүр тынып, «дуң-дуң» кылдыр хөректенген, калбак-калбак ынчырбедиг болган. Ооң соонда үш андазынны кожуп каан, ширикти андарлып чаштап турары дээрге, Бойбалыг ужарының суунуң караңгайндыр мөөп бадып чыдары-ла. Ол хире күчүтенниг чүгле чаңгыс кижи башкарып чоруур. «Бо трактор дээр күчүтенни мунуп алгаш, Белбейге чеде берзимзе, авам, дуңмаларым, өске-даа кижилер дыка-да магадаарлар боор. Кызып өөренип чорааш, трактор мунар эртемни чедип ап көрейн» деп бичии оолга ындыг күзел төрүттүнген...

Самдаң 1959 чылда онгу классты доозуп, төрээн колхозунга чанып келгеш, электриктеп ажылдай берген. Удаваанда колхоз бүдүрүлгезиниң мурнакчыларының бирээзинге санады берген. Ынчалза-даа оолдун механизатор болур деп Сарыг-Сеп школазынга-ла төрүттүнген күзели ам-даа боттанмаан турган.

1964 чылдың күзү Самдаңга кажан-даа уттундурбас. Иркутскиниң көдээ ажыл-агый институдунуң бозагазын артап киргеш, механизация факультединиң сургуулу болу берген. Институт сургуулдарын чүгле теоретиктиг билиглер-биле эвес, практиктиг мергежил-биле база ыяк чепсеглеп турар. Самдаңның практика эрттирип чораан черлериниң чамдыктарын безин адаптарга билдине бээр. Рубцовск хоорайда М. И. Калинин аттыг Алтайның трактор заводунга Самдаң баргаш, тракторларны кылып турарын караа-биле көрген, холу-биле тудушкан. Барнаул хоорайда мотор заводунга турган, хөделдирикчилерниң ажылы-биле таныжкан. Келир үениң аныяк инженери Новосибирск хоорайда «Сибрсельмаш» заводка база турган, ол хоорайда Академгородка кирген.

* * *

ХҮННЕР айлар болуп, айлар чылдар болуп эртсе-эртсе, өөредилгениң солун беш чылы караңнадыр сүржүп эрте берген. Күрүне экзаменнерни дужааттынган, доосканнарга дипломнарны байырлалдыы-биле тутсуп турган.

— Салчак Самдаң Сурунгуевич!— деп ат оолдуң бодунга безин элдеп дыңналган, чүрээ шимирт кылынган. Үрер хөгжүм чиртиледир ойнай берген. Диплом тудускан директорнуң, башкыларның холдары изиг-изиг.

Диплом холда. Ол ам аңааа Самдаң эвес, инженер Самдаң Сурунгуевич Салчак.

Институт дооскан чаа инженерни шенээр-даа кижилер тургулаан. Самдаң бир эртен ажылдап чедип кээрге, каш механизаторлар чыглып алган, бир-ле чүвени чугаалашкан турган.

— Эжим инженер, тракторум үрелик-даа ышкаш, анаа-даа ышкаш, ужурун тыппайн тур мен — деп, бир эр чугаалаан.

Инженер тракторга баргаш, хөделдирикчиниң ажылдаарын эмчилерниң аарыг кижиниң окпе, чүрээн шинчиири ышкаш дыңнаалап турган. Оон демги эрден удур айтырган:

— Бо тракторга үрде ажылдап турар силер бе?

— Ийи чыл ажыг.

Самдаң Сурунгуевич караанып шилип эпишаан, чугаалаан:

— Үрде ажылдап турар болганыңарда, бо тракторну менден артык билир-дир силер. Тракторда беш муң ажыг кезек бар болгай. Бодавыже, оларның бирээзи үрелик азы чок хире-дир. Ону трактор дөрт сөглевейн-дир. Медерелдиг, сес-домактыг кижи безин бодунуң аарыын орта чугаалап бербес болгай. Ынчангаш аарыг кижини катап-катап шинчиир, анализтер кылыр, рентгенге көөр апаар ийик чоп. Мен аарыгның даштыкы демдээн көрүп диагноз тургускан эмчи ышкаш болдум.

Ол хүнден эгелээш, инженерни хөделдирикчилер «эмчизи» дээр апарган, ону шенээрин база соксаткан.

Чүгле бир чыл ашканда Самдаң Сурунгуевич машина-трактор парыгын ажыглаар талазы-биле инженер болу берген.

ТОСКУ беш чылдың ийиги чылы. Дуржулга станциязының албан кылыр черинин чанында хүндүлел самбыразы көзүлдү. «Чогум кымнарны шаңнап-мактап турар улузул бо» кылдыр бодааш, барып көрдүм. Бир чуруктуң адаанда «Инженер Салчак Самдаң Сурунгуевич» деп бижип каан.

Машина-трактор мастерскаязы. «Ток-ток» кылдыр үстүкү каъттан кижи халып бадып олур. Келзе-ле демги хүндүлел самбыразында аныяк эр.

Инженер-биле кады даргавнаар цехке кирип кээривиске Иван Линев, Иван Борзенко, Николай Хроменко олар командирни чедип келген солдаттар ышкаш, хөндүрлүп турупту лар.

— Кылган ажылывыс бо-ладыр, Самдаң Сурунгуевич — деп, Иван Линев чугаалады.

Инженер кезектерни андара-дүндере тудуп, ыргаан-хөнүзүн шыгаап көрүп, хемчээгилээш:

— Стандарт ёзугаар-дыр. Дужаап болур — дидя.

Мотор цегинде Петр Ураков, Иван Суслов, Николай Шуленов олар база кылып турар ажылын көргүстүлер.

Чондурар цехте хөй-хөй механизаторлар хөделдирикчилер «эмчизи» инженерниң база арга-сүмезин ап, ооң-биле кады ажылдап турар.

Дуржулга станциязында чаартыкчыларның болгаш чогаадыкчыларның организациязы база бар. Самдаң Сурунгуевич ооң удуртукчуларының бирээзи. Станцияның механизаторлары тоску беш чылдың баштайгы чылында чогаадыкчы болгаш чаартылга талазы-биле республикада ийиги черни алган.

Каа-Хем бажы чурттуг аңчы араттың оглу оортан көжүп баткаш, инженер болу бергеш, республикада эң улуг ажыл-агый черлериниң бирээзинде ажылдап турар.

Салчак ТАМБА.

Коломнаның тураскаалдары

Москва чоогунда Коломна ол ынчаар төөгүнүң болгаш культураның кайгамчык тураскаалдары элбек чер. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели ол девискээрни камгалалдыг кылдыр чарлаан.

Архитектура талазы-биле сураглыг ансамбльдерни чаартып кылыры эгелээн. Россияда эң хоочун — Коломна Кремлин чаартып кылып турар. Ооң ханазының узуну ийи километр, ортумак бедии 20 метр хире. Ук тудугну Москва Кремли хевирлиг кылдыр тудуп турган.

Эрте-бурунгу Коломна-биле чергелештир амгы үениң чаа тудугларын бедип үнер.

В. ИТКИН,
СЭТА-ның корр.

—◆—

Оргаадай төрелдиг эм оът

Камчатканың эм оъттуг «ногаан аптеказынга» база бир үнелиг эм оът немешкен. Ук оътту аңаа эвес, харын алдын дазыл деп адаан. Ооң шынары оргаадай-биле дөмей.

Ук үнүштү ботаниктер чээрби вектиң эгезинден тура-ла билир. Эртемденнер ол үнүштү өкпең өңнүг родиола деп адап турар. Камчатка-Петропавловск хоорай чурттуг географ Н. А. Ефремова эрткен күзүн Аңчы далайның эриинден чыып алган дазылдарын эм үнүштериниң Бүгү-эвилел эртем-шинчилел институдунче чорутткан. Алдын дазылдың ээлдирин оргаадайның-биле дөмей шынарлыг болган.

Өкпең өңнүг родиола чартык метр хире бедик сиген үнүш, дазылдары чоон, алдын хеп кедирип каан кижи хевирлиг. Ук оътту чалым хаялардан, далай болгаш хем чоогунуң ийлериндеп, шоолуг бедик эвес тейлер баштарындан тып ап тургулаан. Үнүштүң дазылдарын күзүн азы эрте чазын чыгташ кургадыр. Ону шай кылдыр хайындырып ижип болур.

«Алдын дазылды» соокка алысканда, нерви болгаш чүрек аараанда эм кылдыр ажыглаар.

М. ЖИЛИН,
СЭТА-ның корр.

Бурунгу «адрес»-биле

Ташатканың метеоридин дилээри-биле Омскиниң туристери үшкү экспедицияга белеткенип турарлар.

Каш чүс чылдар бурунгаар Ташатканы деп чер чоогунга дээрден кээп дүшкен даштың «адрезин» Семен Ремезовтуң тургусканы Сибирьниң эрте-бурунгу картазы херечилеп турар. Ховар дээн географтыг чыл бижилгезиниң чуруунда Ермакты көргүскен. Ол 1584 чылда метеоридтиң дүшкен черинге кээп чораан. Сибирьниң шиитчээчизи элдептиг дашче кайгап көрген турар.

Каш чыл бурунгаар чоруткан баштайгы экспедициялар түңнел чок боол төнген. Ол черле метеорид дээрзинге энтузиастар шуут бүзүреп турар. Ташатканы деп татар суурнуң адын орус дылче очулдурарга «дээрден дүшкен даш» дээни ол.

Ук суур Омскиниң соңгу чүгүнде турар. Суур чоогунда тереӊ хөл бар. Метеорид суг дүвүнче кирген чадавас. Чок болза ону бузуп үрегдээш даш печкалар кылып каапкан чадавас. Ол вариантыны база өөренип көрген.

В. ЛОБОДА,
СЭТА-ның корр.

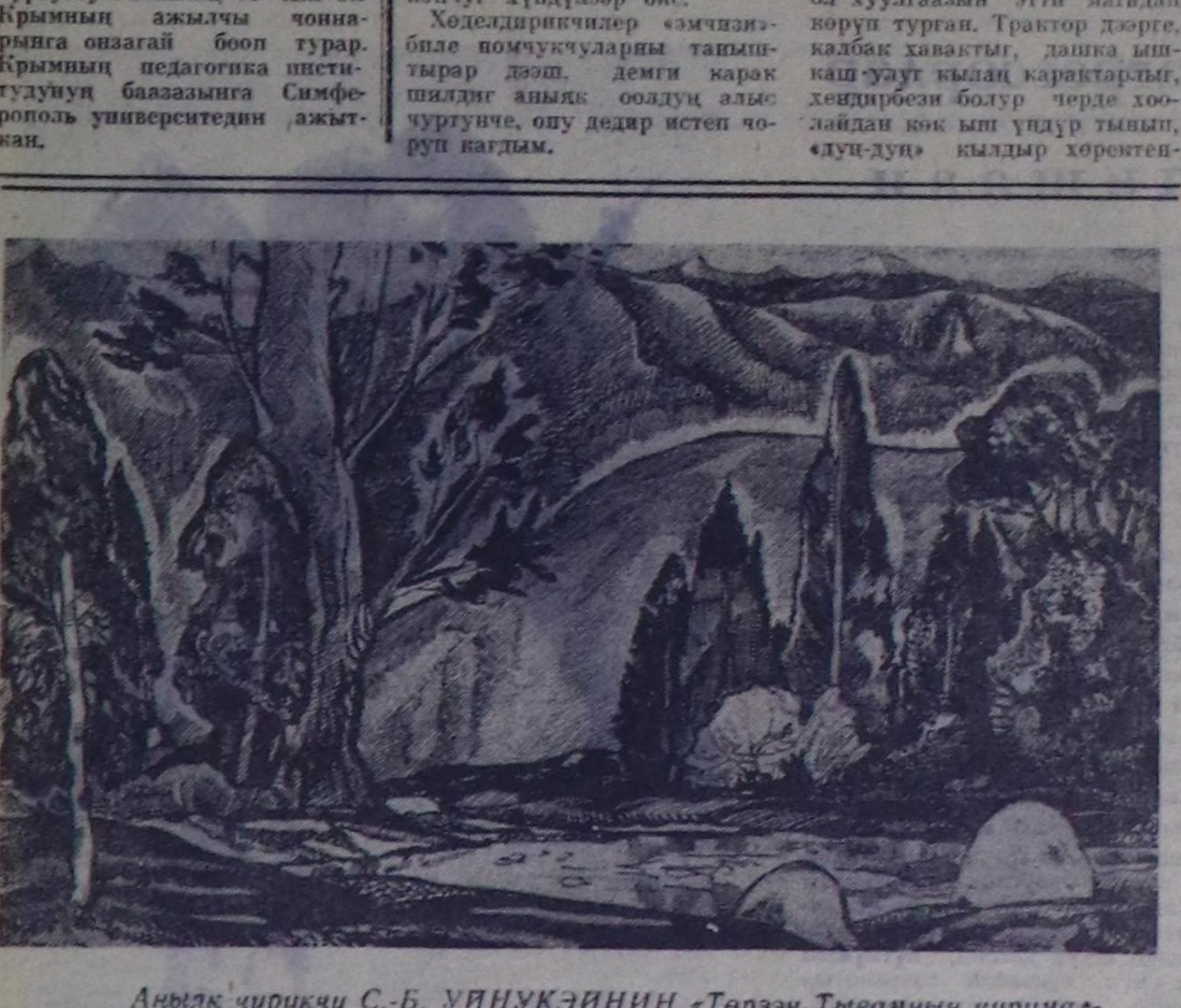

Аныяк чурукчу С.-Б. УЯНУКЭЙНИҢ «Төрээн Тываның чурумалдыг булуңунда» деп чуруу.

НОМЧУКЧУЛАРНЫҢ СОНУУРГАЛЫНГА

КУДУСТА ШЫГЖАГ

Москваның Шаболовка кудумчузунда мастерскаяга солун таварылга болган. Орта септедир кудус кирген. Ону даараныыга цегиниң мастери В. Я. Белякинге даскан. Кудустуң позун септерге шала кырынза хөй көпеектер төктү бээрге ол кайгай берип-тир. Ол дээрге чүс чыл бурунгаар үндүрген үүржек акшалар болган. Кандыг хыныыр кижи чыдар кудузунга ону чажырып алганын тып чадашкан. Ол-даа канчаар, солун чүве дээрге ону даараан мастерниң шеверин кижи кайгаар, он-он чылда бүдүн чыдар кылдыр даарап каан.

ХЕНЗИГ ХААКТАР

Хаактыг селгүүстээшкин нептереңгей апарган. Хоорай иштиниң транспортунга хаак ап чорууру эпчок. Бир япон фирма дүрүп алыр хаактар үндүрген. Тускай сенчи-биле ийи талазын түдүштүрүп каан болгаш бичии хапка сыңа бээр.

САВАҢНЫГ ЫЯШ

Флорида чартык ортулукта солун ыяш үнүп турар. Ооң бышкан чимизин ууштаптарга саваң дег көвүктели бээр. Ол чер чурттуглар оон өске саваң ажыглавас.

ШҮЛҮКЧҮНҮҢ БИЛЗЭЭ

Англи шүлүкчү Байронун амыдыралының дургузунда эдилеп келген алдын билзээн Сотби дээр фирма 450 фунт стерлингке акшага садыпкан. Билзекке немей шүлүкчүнүң бажының дүгүн берип каан.

САД АЖААКЧЫЗЫ

Сад ажаакчызы оолдарын ол мергежилге өөредип каар деп шиитпирлээн. Ашак өлүр деп баргаш, оолдарынга: «Мен өлүп каарымга виноград садында шыгжаамны казып тып алыр силер, оолдарым»— деп чагаан-дыр.

Оолдары ында чүнү-ле чажырып каан ирги дээш садты бир кылдыр аңдарып, казып каапканнар. Шыгжаг-даа тып чадашканнар, а виноград садын дыка эки кылдыр үлдүредип алганнар. Ооң дүжүткүрү тергиин апарган-дыр.

АК-САГЫШ

Тараачын тудуп чораан балдызын хемче ышкынып киирипкеш, муңгарап ыглап олуруп-тур. Суг ээзи ашакты көргээш, алдын балды сугдан уштуп эккелгеш, «Бо сээңии-дир бе?» деп-тир. Ашак «чок, мээңии эвес-тир»— диген. Суг ээзи база бир мөңгүн балды уштуп эккелгеш, «бо сээңии-дир бе?» деп айтырган. Ашак база-ла «мээңии эвес-тир» диген-дир. Ынчан суг ээзи ашактың ёзулуг балдызын уштуп эккелген. Ашак «мээңии ол-дур» деп-тир эвеспе.

Суг ээзи демги тараачыныӊ ак сеткилдиин үнелээш, үш балдыны аңаа белекке берип каап-тыр.

Чанып келгеш алдын, мөңгүн болгаш анаа балдыларын өөрүнге көргүзүп, болган чорукту хоорек берген. Бир тараачын демги кижиниң чугаазын дыңнааш, база ынчаар деп шиитпирлеп алган. Хемге чеде бергеш балдызын киир октапкаш, манап олуруп-тур. Суг ээзи үнүп келгеш, «Бо сээңии-дир бе?» дигеш алдын балды көргүскен. Ашак амырай бергеш, «мээңии-мээңии» деп амырап үнген. Суг ээзи мегечи ашакка алдын-даа балды бербейн, бодунуун-даа эгиттпейн барган-дыр.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харысаалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13 культура килдизиниң 23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа килдизиниң 41-27, информация база совет тургузуг килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда
6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черниң республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—00262.